

ТЕРОР У БЕОГРАДУ ЗА ВРЕМЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОКУПАЦИЈЕ

После одиграних догађаја од 27 марта 1941 године у Југославији, а нарочито у Београду, приликом рушења пакта осовине Рим—Берлин, очекивале су се репресалије. Али ипак, владало је уверење да до брзог напада на Југославију неће доћи, мада се позитивно знало да ће кад-тад Хитлер наредити својим трупама да нападну Југославију. Симовићева влада¹ предузимала је и вршила неке припремне мере за одбрану, али те мере нису биле довољне да би Југославија могла да сачека ма који напад са стране.

Освануо је 6 април, дан напада хитлеровске Немачке на Југославију, без објаве рата. Народи у Југославији, а исто тако и Београд, необавештен и неспреман дочекао је овај напад. Док су се Београђани овог вредног празничног дана још мирно одмарали у својим домовима, над њиховим главама, већ око 7 часова, захуктали су авиони „Штуке“. То је био први налет немачких ескадрила. Њихов језиви фијук, помешан са првим експлозијама тешких бомби, дигли су изненађено и преплашено становништво Београда из својих постеља. И док је становништво града у јутарњем рубљу излетало из својих кућа и тражило најближа склоништа, Немци су тукли безбројним бомбама незаштићени град и немоћно и изненађено становништво. Највећи део непријатељских бомби падао је на склоништа и по парковима Београда, где је било и највише недужних жртава фашистичког беса.

Док су се на многим местима у граду још пушиле зграде запаљене при првом налету авиона, стигли су нови око једанаест часова, чији напад није био ништа слабији.

После првог напада Београђани су покушали да избегну нове бомбе, и у паничном бекству напуштали су своје домове и бежали у свим правцима ван града. Тежак је то био приказ: — жене без одела, у доњем рубљу, са децом у наручју, грабиле су да се удаље из града, док им је над главама стравично завијало фијукање „Штука“.

Трећи налет фашистичких ескадрила извршен је око подне, и већ после овог напада из околине Београда видели су се велики стубови дима, који су се уздизали са запаљених кућа и електричне централе поред Дунава.

Четврти напад поподне обухватио је више перифериске делове незаштићеног града и бомбардовани су више приступни путеви почев од Новог гробља, па даље око Београда, којим су се прилазима кретале војне јединице и велике масе становништва, које је избегљено бежало.

Према прикупљеним подацима види се, да је материјална штета била огромна: 672 потпуно порушене зграде приликом бомбардовања немачких авиона, тог једног дана; 1.601 јако оштећена зграда и 6.829 делимично оштећених објеката. Укупно материјално оштећених лица за време бомбардовања града Београда 6 априла 1941, било је 20.311, а погинулих за време бомбардовања било је 2.271 лице.² Највећи број лица изгинуло је за време првог бомбардовања, док су Београђани били у својим становима, или постељама, као и у склоништима, која су немачке ескадриле нарочито гађале, јер су знали њихов распоред у граду. Још при крају првог дана бомбардовања, а нарочито после другог и трећег дана, Бе-

Сл. 1 — Рушевине Београда после немачког бомбардовања 6 априла 1941 године.

оград је остао скоро пуст. Из њега је све избегло што је могло да се креће. У граду није било ни електрике, ни воде. Само су се видели неугашени пожари како се пуше, изазвани запаљивим бомбама, које су из авиона просто засипале град. У овим многобројним пожарима који су дуго тињали, многе жртве су нашле своју гробницу, који су их гутали не остављајући никаквог трага. И зато се претпоставља да је и број жртава много већи, него што је установила Комисија за утврђивање ратних злочина Хитлерове Немачке.

Приликом ових бомбардовања Београда, нарочито су настрадали Дорћол, околина Славије, околина Карађорђевог парка, у коме је директно погођено и велико склониште препуно жена и деце, затим центар града, околина железничке станице. Хитлерово вазду-

хопловство није се придржавало међународних прописа, већ је немилосрдно бомбардовало све од реда, иако је Београд био оглашен за отворени и небрањени град.

*

Чим су ушли у Београд, они су почели да издају и објављују своја наређења и да спроводе своје окрутне мере.

Тако је међу првима објављена одлука немачког Војног заповедника за Србију Фон Шредера, о образовању цивилне управе за Србију, са седиштем у Београду. Именовани су комесари појединих ресора. И већ 16 маја 1941 године, немачки Војни заповедник Србије издао је „наредбу о забрани рада и оснивању удружења, о обнови рада, о уређењу моторног и цивилног саобраћаја, о праву лова.“³

Приликом спровођења својих окупационих мера, Немци су се ослањали на своје сараднике, које су налазили и међу мештанима, на шпијуне, а нарочито на петоколонаше, изванредно организоване и упућене до детаља у операције окупаторске силе. Да би имали један административни центар, као ослонац за спровођење својих мера, немачки војни управљачи организовали су 18 маја у Београду Управу града Београда и за управника поставили Драгог Јовановића,⁴ који је врло савесно и педантно спроводио сва наређења, упуства и жеље великог Рајха. И већ 27 маја он је издао наредбу о пријављивању војних обвезника, док је наредба за предају оружја и остале ратне спреме била објављена одмах сутрадан по доласку немачких војних јединица.⁴ Оружје се прикупљало по квартовима.

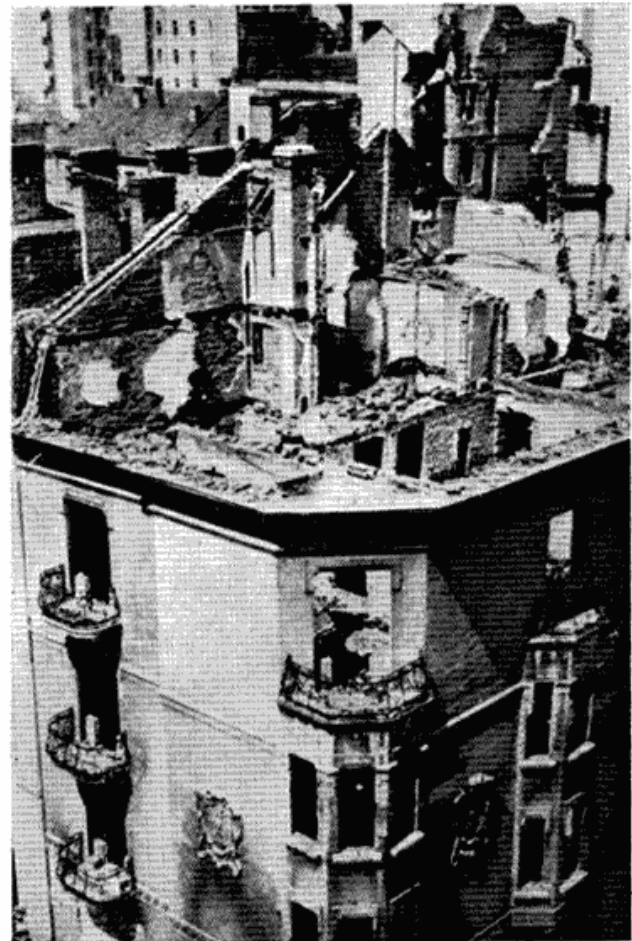
Трећег јуна објављена је наредба немачког Војног заповедника за Србију о забрани слушања радио-емисија из иностранства, и то не само вести, него и свих врста програма.⁵

Истог дана објављена је и наредба за обележавање Јевреја и Цигана. „Јевреји су дужни обележити се. Они морају носити на левој руци жуту траку са ознаком „Јеврејин“. А иста наредба се односила и на Цигане, који су морали да носе ознаку „Циганин“. Ова наредба је интересантна и по свом садржају, јер се из ње види кога су све Немци сматрали за Јеврејина: „Јеврејином се сматрају јеврејски мелези, који су венчани Јеврејкама, или који ступе у брак са Јеврејком.“⁷

Овом истом наредбом забрањује се Јеврејима да буду адвокати, лекари, зубни лекари, ветеринари, апотекари. Поред тога, забрањује им се посећивање јавних места: позоришта, биоскопа, локала, јавних приредби, спортских такмичења и тако даље. Све ове одредбе и наредбе, које су важиле за Јевреје, важиле су и за Цигане.

Све репресалије за неизвршавање наредаба немачких окупатора спроводила је Управа града Београда под командом Драгог Јовановића.

Немци су на разне начине вршили притисак и мучење поробљеног народа.

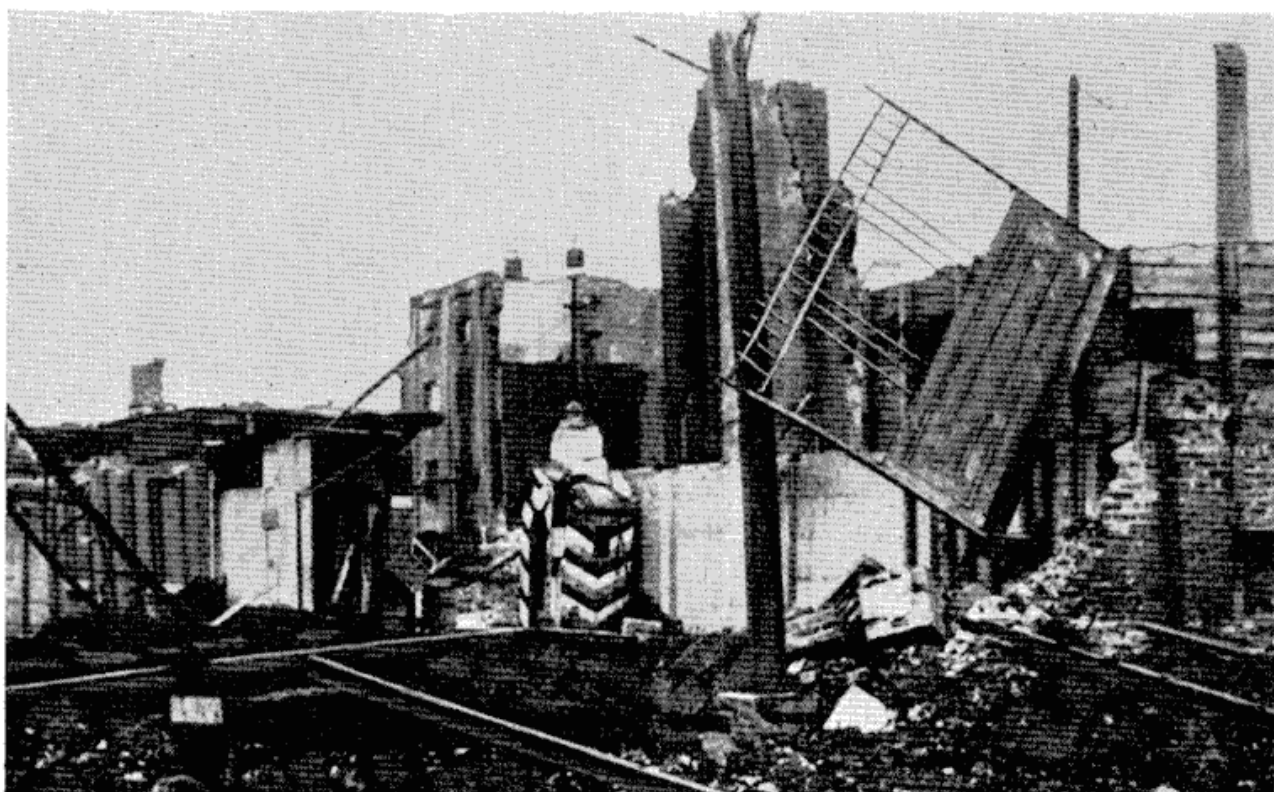
Сл. 2 — Бомбардовање Београда 6 априла 1941 године. Угао улице Браће Југовића и Добрачине.

Београђани су лишавани огрева, текстила, лекова итд. Али је најтеже падало лишавање хране.

Првих дана у граду је било слободно снабдевање, а 18 јуна донета је уредба о снабдевању грађана и од тог дана целокупно снабдевање Београда вршило се путем карата. Касније, августа месеца 1941 године, формирана је Дирекција за снабдевање становништва града Београда.

Тако је по статистичким подацима за 9 месеци у Београду подељено за исхрану становништва, кога је тада, према попису од 18 маја 1941 године, било 253.729, и то:

пшеничног брашна	15,520.000 кг.
кукурузне мешавине	1,963.000 кг.
кукурузног брашна	4,683.000 кг.

Сл. 3 — Изглед фабрике шећера на Чукарици после бомбардовања 6 априла 1941 године.

гриза	167.000 кг.
грашка	144.000 кг.
пасуља	304.000 кг.
пиринча	65.000 кг.
кромпира	573.000 кг.
шећера	3,126.000 кг.
пекмеца	130.000 кг.
соли	2.900 кг.
меса	503.000 кг.
масти	137.000 кг.
зејтина	247.000 лт.
млека	195.000 лт.
сувих шљива	43.000 кг.
сува теста	90.000 кг.

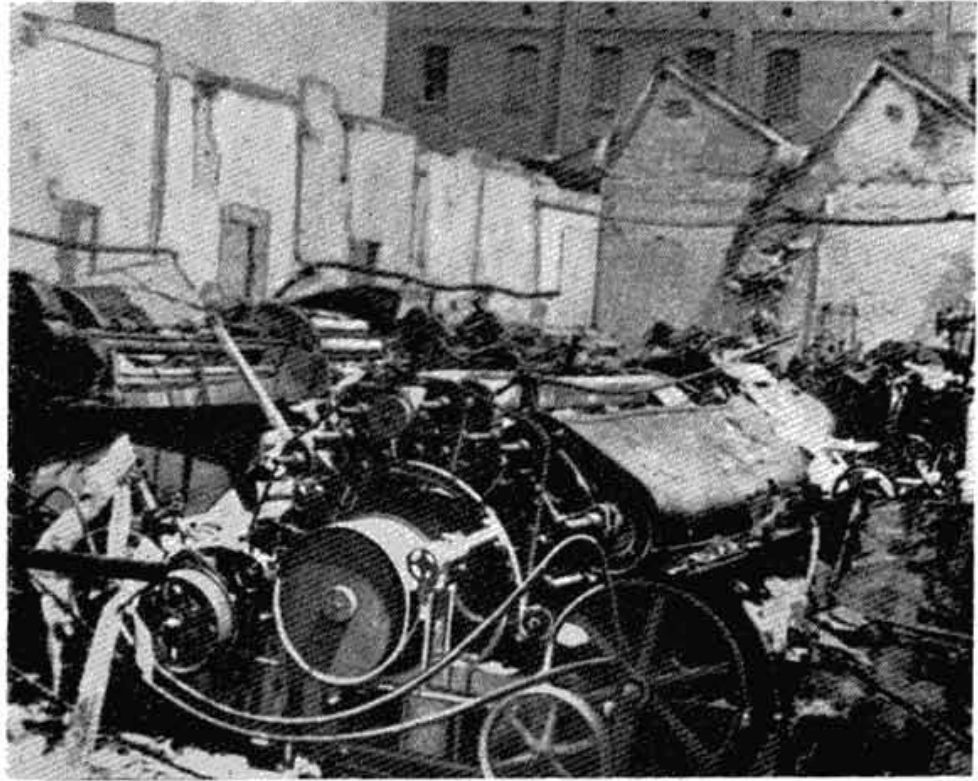
Кад се погледа број становника и количине животних намирница које су подељене у Београду, онда се види да су грађани Београда за исхрану добили само најнужније за одржавање голог живота. Ако се узме у обзир да су ове количине одређене хране од стране председника општине Драгог Јовановића вероватно при објављивању мало и увеличаване, сигурно је да је по стано-

внику долазило много мање животних намирница, но што је минимално било потребно.

Да би се могли исхранити, грађани Београда су били принуђени да масовно одлазе по околним селима и да тамо било преко родбинских веза, било разменом одећа, обуће и других ствари, било за готов новац, набављају храну и основне животне намирнице. Цене су скакале из дана у дан, тако да су Београђани током 1942 године плаћали и по 400 динара килограм кукуруза, а да се и не говори о другим намирницама.

Због овако тешког начина исхране у Београду, многи Београђани су са породицама излазили из града и насељавали се по околини, тако да су сва села око Београда била за време окупације пуна породица из Београда, које су ту сачекале и ослобођене.

Немачке окупаторске власти су најстрожије забрањивале да се животне намирнице доносе у Београд из уну-

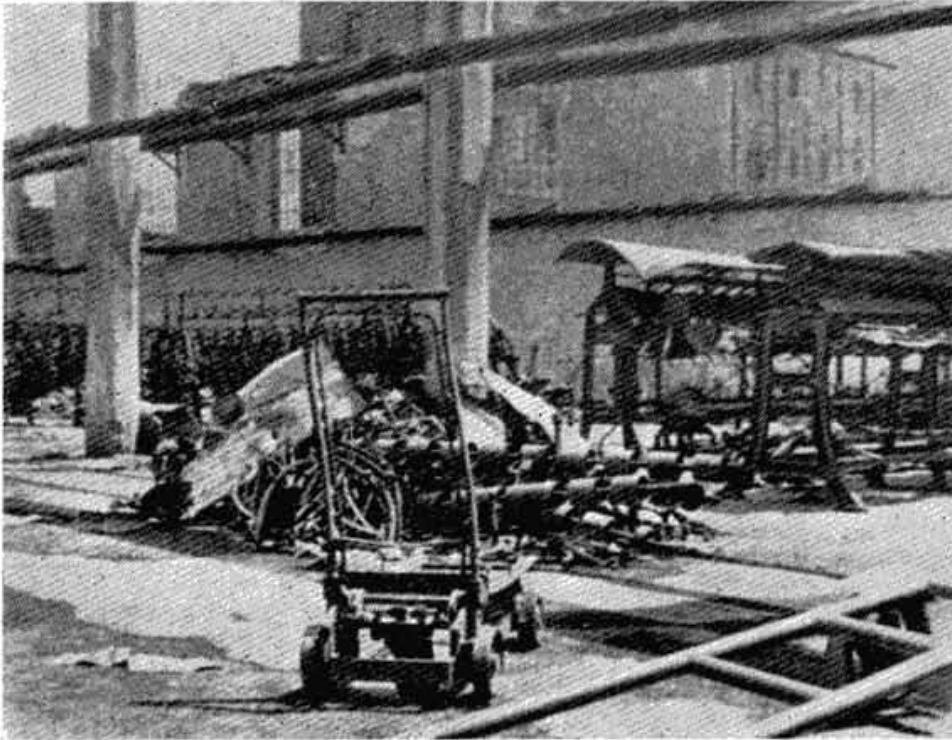

Сл. 4 — Текстилна индустрија „Београд“ после немачког бомбардовања 6 априла 1941 године.

трашњости. И поред ове забране, мали број путничких возова, који је саобраћао у правцу Ниша и Пожаревца, био је стално начичкан путницима.

Непријатељ је настојао свим сред-

ствима да спречи овакво снабдевање града, па су у том циљу предузимали разне мере. Прво, њихови команданти у већим местима, као што је било у Пожаревцу, Нишу и осталим већим гра-

Сл. 5 — Текстилна индустрија „Београд“ после немачког бомбардовања 6 априла 1941 године.

довима Србије, претресали су путнике и возове и одузимали немилосрдно сваки килограм животних намирница, свако балонче са млеком, вином или ракијом. Нарочито су купили јаја. И како се народ пењао у возове и на другим међустаницама где није било јачих немачких претреса, то су немачке власти сачекивали возове у Топчидеру, Београду, и другим ближним станицама, заустављајући и на отвореној прузи возове, блокирали излазе, скидали све путнике и претресали их до голе коже, одузимајући им све што би код њих нашли. У овоме су им помагали и општински трошаринци, службеници Драгог Јовановића, који су и без Немаца прогонили путнике, наплаћујући им трошарину или одузимали уз помоћ немачких стражара, или домаћих жандарма нарочито оне намирнице, за чији је промет постојала забрана или ограничење.

Све ове мере окупаторских власти и домаћих издајника повећали су ризик око доношења намирница у град, а самим тим и огромно повећање цена и развијање црне берзе, што је отежавало живот у граду с једне стране, а са друге изазивало бес Немаца и строге казне.

Снабдевање града Београда животним намирницама у току 1942, 1943 и 1944 године било је све теже. Количине животних намирница, које су издаване грађанству града у току 1941 године биле су много веће. Ове године дељено је сваком становнику по 225 грама брашна дневно, а 1943 године, према објављеним подацима у листу *Ново време*, само 107 грама.⁹

Интересантно је то, да су хлеб и брашно свега једном недељно издавали на одређени купон.

Исто тако и количине шећера смањиле су се у односу на 1941 годину. Док је један становник града Београда 1941 године примао 1 килограм и 350 грама шећера месечно, дотле је у току 1943 и 1944 године примао месечно само пола килограма шећера.¹⁰

Шећер и со издавали су се двонедељно. Што се тиче издавања меса и масти у односу на 1941 годину, ту се ситуација није скоро ни у чему изме-

нила. Месо и маст издавани су једанпут недељно.¹¹

Поред ових главних артикала Дирекција за снабдевање издавала је и остали материјал за преке потребе, и то: месечно сапуна по становнику 160 грама, сапунског прашка 200 грама и сирћета 250 грама.

Што се тиче текстила било га је врло мало. Тек касније дељене су минималне количине и то у току 1943 године. Са текстилом је вршена манипулација на исти начин као и са осталим артиклима које је Дирекција делила.

Из наведених цифара јасно се види да је непријатељ у Београду путем снабдевања давао само најосновније артикле за живот и да му је и то био један начин за угушивање слободарског духа, за мучење и истребљивање становништва Београда.

Немци су кроз специјалне форме снабдевања настојали да врше разне малверзације на штету потрошача. Тако су настојали и присиљавали Дирекцију за снабдевање да од пекаре „Соко“ купи три вагона двопека и 9 вагона кекса. За двопек је требало да се плати пекари „Соко“ 45 динара по килограму, а да га продаје по цени од 155 динара. Кекс је требало да се купи по цени од 70 динара, а да се продаје по цени од 195 динара. Разлика од 15 милиона динара, која се ту појављивала, требало је да остане пекари „Соко“, иза које је стајао лично помоћник Фелдкоманданта фамозни др Ранце. Користећи неслагање Немаца, ових који су били у привреди и ових у Управи, Дирекција је успела да ову трговачку трансакцију избегне.¹²

У самој Дирекцији био је запослен добар број лица, који су били симпатизери Комунистичке партије, и они су извршивали за њу поједине задатке. У то време у Дирекцији је радила као секретарица Боса Николић, која је имала потписане и попуњене налоге за снабдевање и делила их тајно породицама које су биле угрожене због политичког става неких њихових чланова. Ту је радио и Слободан Глумац, док није био одведен у Немачку на рад.

Непријатељ је имао неповерење према раду Дирекције за снабдевање Београда, и у неколико наврата вршили су детаљну истрагу. Истраге су вршене на препад и на врло драстичан начин, као запленом докумената, удаљавањем чиновника и забраном приступа. Али, захваљујући „исправној“ картотеци у сваком тренутку, окупатор није могао да продре у право стање.

Августа 1943 године у циљу организованог снабдевања и веће контроле формиране су две дирекције и то Дирекција за снабдевање, звана ДИРИС, и Дирекција за исхрану.¹³ Прва Дирекција бавила се прикупљањем хране, углавном жита и кукуруза, и то на одређеној територији. Било је одређено неколико срезова у којима је Дирекција могла да врши откуп пшенице и кукуруза за исхрану београдског становништва, а нарочито у Смедеревском и Пожаревачком.

Над овим градским органима постојао је виши орган, преко кога су Немци спроводили прикупљање намирница и за своје потребе и преко којих је давано одобрење и упутства за количине које се могу подићи за потребе становништва. Тако су постојале централе: за жито, за месо и масноћу, за шећер, за текстил, за огрев, и посебно хемиска централа. У тим централама Немци су имали своје претставнике.

Дирекција за исхрану имала је под собом и дистрибутивну мрежу: пекаре, бакалнице, месарнице, а касније и мануфактурне радње, преко којих је вршена деоба текстила. На основу налога Дирекције за исхрану, њена дистрибутивна мрежа преузимала је одређене количине од Дирекције за снабдевање. Задатак Дирекције за исхрану сводио се углавном, на администрирање — издавање налога, снабдевачких карата и бонова, и контролу вршења снабдевања и правдања издатих количина.

Снабдевање је у првом реду вршено на основу књижица, а потом на основу карата. Сваки грађанин је морао да буде уписан код једног од снабдевача, који су водили списак уписаних потрошача и по њима требовали следовања. Грађани су могли да бирају снабдеваче,

није било везано за место.

Осим тога, сама Дирекција имала је две сопствене продавнице преко којих је издавано специјално следовање на основу лекарског уверења: за болеснике од чира, жучи и других болести. Исто тако специјално снабдевање имала су и деца до 4 године старости, чије је снабдевање Дирекција стално побољшавала.

Поред тога што су били уписани код снабдевача, сви потрошачи су били регистровани и у картотеци Дирекције. Сваки потрошач је имао свој картон. Ово уписивање у картотеку служило је као основа за требовање и правдање издатих количина намирница. Само, што је број уписаних код снабдевача био увек већи од броја уписаних потрошача код дистрибутивне мреже. Та разлика коришћена је у току целе окупације за разна илегална издавања, која су углавном обухватала породице заробљеника ради слања пакета, породице одведених лица, породице чији су хранитељи били по логорима и у случајевима сиромаштва, велике беде, болести, и тако даље.

На неколико недеља уочи ослобођења Београда, Дирекција за исхрану је преко другова који су били у вези са извесним друговима из Народноослободилачке борбе, например друг Новићић, добила је упутство и одобрење да све количине намирница, које се налазе у магацинима раздели снабдевачима. Иначе су раније давали само недељно следовање. Дирекција је била навела као разлог за издавање ових намирница из магацина, бомбардовање града и евентуално уништење појединих магацина, те да би се животне намирнице сачувале за становништво Београда.

*

У циљу спровођења наредбе окупатора, 23 јуна 1941 године, у оквиру Управе града Београда формирана је Специјална полиција, а за њеног шефа постављен је Божидар Бећаревић.¹⁴ Овом одељењу Управе града, названом Специјална полиција, поверен је посебан задатак: да открива комунисте, да им улази у траг и да уништава сваку клицу

родољубивог покрета. Због тога је Божидар Бећаревић имао, у погледу хапшења људи, вођења ислеђења и уопште спровођења постављеног циља, неограничену самосталност. Он је исто тако слепо и одговорно слушао и извршавао сва наређења која је добијао од „Гестапоа“ и са њим најприсније сарађивао.

Истог дана када је формирана Специјална полиција, која је практично већ постојала, ухапшени су Владета Поповић, др Радомир Герић, Ђирил Жужек у Шуматовачкој улици бр. 186, где је била смештена илегална штампарија Покрајинског комитета Партије Србије.¹⁵ Али, овом приликом штампарија није била откривена.

Овим хапшењем Специјална полиција је започела свој рад у Београду. И већ отада у Београду отпочиње огорчена и немилосрдна борба између родољуба Београда с једне, и Немаца и њихових помагача, с друге стране.

Да би сломили слободарски дух и застрашили људе у Београду, Немци су 5 јуна 1941 године у Београду стрељали 13 функционера Народноослободилачког покрета и Јевреја, под изговором да су припремали саботаже. И тако је 6 јуна 1941, на првој страни *Новог Времена* изашло званично саопштење: „Са меродавне стране саопштава се, да је данас стрељано 13 функционера Комунистичке партије и Јевреја због припреме аката насиља и саботаже. Скреће се пажња на то, да ће даљи, ма и најмањи покушај извршења акта саботаже и насиља, наићи на још оштрије мере.“¹⁶

Међутим, ово стрељање родољуба није застрашило Београђане, напротив, отпор је сваким даном све више растао: 7 јула у Ужичкој улици извршено је палење окупаторских новина, 10 јула у Поенкаревој улици пресечени су телефонски каблови немачких војних јединица. Исто тако 12 јула у Карађорђевој парку спаљене су окупаторске и квислиншке новине.¹⁷

Због ових првих акција родољуба Београда, окупатор је наставио са стрељањем, као одмаздом и мером застрашивања, тако да су 15 јула стрељана 10 родољуба; 17 јула стрељано је 16, а 20 јула опет једна већа група.

Овим масовним стрељањима окупатор је покушао да обустави отпор Београђана. Окупатор је рачунао да ће таквим масовним стрељањима застрашити родољубе и уништити акцију Београђана у самом граду, у коме се осећао несигурним. И због ових учесталих акција у Београду, 28 јула објављено је у Београду опсадно стање и истог дана стрељано 122 родољуба.¹⁸

Међутим, акције су се и даље ређале једна за другом. Тако је 20 јула извршено сечење телефонских стубова у Миријеву; 21 јула запаљено је немачко слагалиште муниције и експлозива на Ташмајдану; истог дана у Златиборској улици запаљен је један немачки аутомобил; 25 јула запаљен је један немачки аутомобил испред хотела „Ројал“ и запаљени су немачки војни аутомобили у Иванковачкој и Задарској улици. Акције су биле све жешће. Ударне групе извршавале су своје родољубиве задатке. Непријатељ се грчевито бранио и није бирао средства.

Уз помоћ домаћих издајника Немци су вршили свакодневно масовна хапшења и стрељања. Тако је 16 августа било објављено у *Новом Времену* од 15 августа 1941 да војни заповедник у Београду саопштава: „У селу Скели једна банда пуцала је на немачке војне аутомобиле. Утврђено је да су неки становници села били запазили припреме за овај препад. Утврђено је да су ови становници села били у могућности да неопажено извести оближњу српску жандармериску станицу. Утврђено је да су ови становници села могли сасвим неопажено да обавесте немачка војна возила о припремама атентата. Они ту могућност нису користили и тиме су стали на страну разбојника. Село Скела је спаљено и срањено са земљом. При томе је у појединим кућама експлодирала муниција и тиме је доказано саучесништво становништва села. Они мушкарци становници села чије је саучесништво утврђено стрељани су. 50 комуниста доведено је из Бањичког логора обешено је на лицу места.“

У Београду терор није престајао. Немци и њихови помагачи били су незајажљиви у уништавању Срба и неза-

штићеног народа Београда. Тако су 16 августа 1941 јавно обесили на Теразијама 5 родољуба, и то: Ратка Јевића, радника, родом из Дрлупе, Срез космајски; Велимира Јовановића, радника, родом из Парцана, Срез космајски; Светислава Милина, обућарског радника; Јована Јанковића, кројачког радника, родом из Пећи и Милорада Покрајца, ученика VII разреда гимназије из Београда. Али, ни овај начин застрашивања није уплашио Београђане и није могао да угуши њихов слободарски дух.

У изналажењу могућности за угушивање отпора народа против окупаторских власти, Немци су употребљавали сва могућа средства. Тако су 19 августа расписали један конкурс за награде у коме кажу: „Сваки, био званични орган или не, ко после горњег рока убије или ухвати комунисту, члана наоружане банде, биће награђен са

3.000 динара, а ако убије вођу банде биће награђен са 25.000 динара. Уз то исто лице може примити више награда. На исти начин биће награђено свако оно лице које припомогне да се члан комунистичке банде или њен вођа убије или ухвати. Имена награђених биће чувана у највећој тајности.“¹⁹

*

Специјална полиција Управе града Београда, по овлашћењу министра унутрашњих послова, предузела је мере да уништи све оне који се боре против фашизма и реакције у Југославији. По плану немачке окупационе власти требало је да се већ у јуну месецу 1941 године формира један концентрациони логор у Београду. За ово је формирана комисија на челу са Миодрагом Ђорђевићем, бившим помоћником управника града Београда. У комисији су још

Сл. 6 — Жртве немачког бомбардовања Београда 6 априла 1941 године.

Сл. 7 — Жртве немачког бомбардовања Београда 6 априла 1941 године.

Сл. 8 — Др. Мицић са сином.

били: инжењер Милан Јањушевић, директор Техничке дирекције Управе града Београда и претставник „Гестапоа“.²⁰

Ова комисија имала је задатак да у најкраћем року пронађе погодну зграду за концентracиони логор. После истраживања терена комисија је дошла до закључка, да је касарна бившег 18 пешадиског пука на Бањици најпогоднија за ово. Тако је на основу предлога комисије Драги Јовановић, у својству управника Управе града Београда, донео одлуку о формирању логора на Бањици. Логор се састојао из једне тростратне зграде и неколико дрвених барака, које су касније служиле за затворенике приликом издржавања карантина. Ове бараке биле су изграђене приликом оснивања логора.

Логор је био подељен по категоријацији затвореника. Посебно су биле собе за оне затворенике које ће да изводе на стрељање, затим, посебне собе биле су одређене за таоце, а трећој категорији припадале су собе за оне затворенике који су у логору издржавали привремене казне. Зграде су биле ограђене зидом од 5 метара висине, са куполама на угловима логора, у којима су били смештени стражари са митраљезима и рефлекторима, тако да је приступ логору био онемогућен споља, а исто тако онемогућено и бежање затвореника из логора. Капацитет логора био је 5.000 затвореника. За шефа логора био је постављен по злу познати Светозар Вујковић, полициски комесар и бивши шеф антикомунистичког отсека Управе града Београда. Командант логора био је „Гестаповац“ Фридрих, а његов помоћник „фолксдојчер“ Петар Кригер из Црвенке. Касније, за команданта логора дошао је Фон Бекер. Поред ових, у руководству логора били су још: Менигер и „фолксдојчер“ Зулцер. Особље логора постављао је управник Управе града Београда, а радну снагу за закопавање стрељаних давала је општина града Београда.

Вујковић је као шеф логора написао Правилник и кућни ред у самом логору, а имао је неограничену власт. Рачуна о раду није никоме полагао и могао је да врши стрељања без саслушања и

без икаквог правдања.

Међу првим затвореницима логора били су: Милутин Смиљанић, из Ужица, доведен у логор 9 јула 1941 године, а стрељан 17 децембра 1941 године; др Велизар Косановић, новинар, доведен у логор 9 јула 1941 године, а стрељан 17 децембра 1941 године; исто тако су стрељани у ово време Јован Божовић, инжењер хемије, др Михаило Илић, професор Универзитета, и др Петар Драговић, лекар.²¹

У овај логор су упућивали родољубе са свих страна и то: Специјална полиција Управе града Београда; градска полиција; Српска државна стража; Љотићеви добровољци; преки судови; Пећанчеви и Дражини четници. Није постојала уредба по којој би се одређивало кога треба слати у логор, већ је то било препуштено немачкој управи и домаћим издајницима.

Логор на Бањици изгледао је као успутна станица. Из овог логора највише је издвојено лица за стрељање, — из њега су људе одводили на рад на разне стране: у руднике, фабрике у земљи и ван ње, у Немачку, Аустрију, Пољску и друге земље. Понеки су пуштани кући само на интервенцију немачких власти и Управе града Београда. Дешавало се да Управа града Београда донесе одлуку да се неко пусти из логора, а дотични је већ одавно био стрељан. Такав је случај био са Божићаром Савићем, браваром из Београда, за кога је било наређено 2 маја 1943 године да се пусти из логора. Међутим, Вујковић је одговорио да је он био у логору до фебруара 1943, кад је од стране немачких власти био преузет из логора.²² Касније је утврђено по књигама, које су водили у логору, да је исти стрељан.

Приликом довођења затвореника у логор на Бањици, Вујковић је са својим помоћником вршио претрес сваког лица и том приликом узимали су све што су нашли код њих од вредности. Одузете ствари задржавали су за своје потребе. Обична је појава била да су приликом довођења лица у логор вршена разна малтретирања, а понајчешће батињање.

Затворенике у логору су хранили кукурузним буђавим хлебом: давали су

по 250—300 грама на дан. Уз ово је следовало пола до једног литра вруће прљаве воде са неколико зрна пасуља или репом, парадајсом или куваном бундевом — најслабијом храном која се могла давати. Првих дана затвореници нису смели да примају пакете са храном, а касније су могли, али само одређених дана. Међутим, мало је тих пакета са храном стизало до затвореника, јер су Вујковић и и остали пљачкали и све боље животне намирнице вадили за себе.

Хигијенске прилике у логору су биле врло рђаве. Собе су врло ретко чишћене. Никада нису проветраване, јер управа логора није дозвољавала да се прозори на собама отварају. Понекад, затворенике су одводили на купање, али су их и том приликом кључари и људи из управе логора малтретирали на разне начине: при купању пуштали су час хладну, час топлу воду, немилосрдно су их тукли палицама, излагали голе мразу и тако даље.

Жртве за одмазду из Бањичког логора највише су одвођене на стрељање на војно стрелиште у Јајинце. Стрељање су извршавале SS-трупе²³, а стрељању је у већини случајева присуствовао SS-мајор Јунг, шеф лекара „Гестапоа“. Он је том приликом обилазио стрељане и из револвера дотукао сваког оног који би показивао још неке знаке живота. Према утврђеним подацима на пронађеним лешевима стрељања су вршена позади, у потиљак.

У логору је вршио издвајање затвореника за стрељање Вујковић, заједно са Немцима. Тако је 19 фебруара 1943 издвојио за стрељање 215 затвореника из Бањичког логора. Том приликом, међу осталима, стрељани су и Милоје Стојковић, Јосип Банковић, Михајловић, Градимир Трајковић, Петар Радаковић, Максим Дивнић, Марко Ножинић и други.²⁴

*

Према одлуци војног заповедника немачких окупационих снага Србије, 29 августа 1941 године, образована је нова влада Милана Недића, која је била неприкривени сарадник окупатора. Оку-

патор је покушао да уз помоћ издајника Милана Недића оформи владу, такозвану „Владу спаса“, како је сама себе називала. Међутим, ова се влада Милана Недића није ништа разликовала од ранијег комесаријата, који је основан одмах после окупације, у коме су се место министара налазили ресорни комесари и вршили неку врсту улоге тадашње владе. И ова је влада била потпуно у служби окупаторских снага, а главни јој је циљ био угушивање сваког родољубивог покрета у Србији, нарочито у Београду.

Милан Недић је покушавао разним говорима и изјавама да се прикаже пред српским народом, да је он пријатељ народа и да он жели Србима добро, да ће све учинити за бољи живот под немачком окупацијом, него што то обећавају комунисти и борци партизанских одреда. Али, он је у својим говорима и у својим апелима тражио, да га српски народ слуша и помаже у прогањању комуниста и родољуба, који се боре са пушком у руци против окупатора. Његов став је био — да треба слушати сва наређења која издаје немачка команда и немачке власти, а „Велики Рајх“ је увек истицао као непобедиву земљу и као добротвора српског народа.

Међутим, народ је све изјаве са неповерењем примао и одбијао да са непријатељем сарађује. Нарочито није веровао да Немци могу бити пријатељи српског народа после свих оних зверстава почињених од првог дана напада на земљу. Изјаве претседника владе Милана Недића само су разоткриле праве намере и њихове и окупатора.

Састав Недићеве владе је био: Милан Аћимовић, Огњен Кузмановић, Јосип Костић, Панта Драшкић, Момчило Јанковић, др Љубиша Микић, др Чедомир Марјановић, др Милош Радосављевић, Михајло Олћан, Милош Тривунац и др Јован Мијушковић.²⁵

*

Друг Александар Ранковић био је узео на себе да организује уништење окупаторске Београдске радио-станице. Он је лично и непосредно учествовао у читавој припреми ове акције, па је зато

Сл. 9 — Јевреји рашчишћавају рушевине Београда априла 1941 године.

и настојао да је због важности овог објекта што боље организује.

Пре извршења главне припреме, друг Ранковић је предао једном од другова материјал за паклену машину — две бомбе и револвер. За 26 јули заказали су састанак, на коме је требало дефинитивно да се договоре и утврде план за дизање у ваздух радио-станице у ноћи између 26 и 27 јула. Друг Ранковић је одлучио да се тај састанак одржи у Триглавској улици, у 18,30 часова. О овој акцији били су обавештени и остали руководећи другови Народноослободилачког покрета.

На састанку је друг Ранковић осетио да су два друга, са којима је спремао акцију узнемирени и доста збуњени, али том приликом он није могао да процени и одреди узрок те узнемирености. Претпостављао је да је разлог сам зна-

чај те акције и њена величина. Али, о свему томе он је ипак обавестио другове, који су га саветовали да не иде на тај састанак. Међутим, он је отишао и са собом повео још три друга: Ђуру Стругара²⁶, Давида Пајића и Драгу Костића. Сви су били наоружани.

Приликом доласка на одређено место, Ђура је био закаснио 5 минута, зато што је на углу Јужног булеvara и Престолонаследника Петра улице видео „Марицу“ и претпостављао је да ће „Гестаповци“ и агенти Специјалне полиције отићи у правцу Бијанкинијевог улице.

На састанак су другови ишли доста опрезно. Али када су дошли на заказано место, нису нашли никог од другова, који су били одређени да ту буду. Тада се још више посумњало у исправност ових другова. Друг Ранковић се

потом договорио са друговима са којима је дошао на састанак да се поделе у две групе и да двојица иду у Бијанкинијеву улицу, где су првобитно предлагали да се одржи састанак, а друга двојица да пођу Јужним Булеваром.

Друг Ранковић је са још једним другом пошао у Бијанкинијеву улицу. Идући путем угледао је једног од оне двојице колебљиваца. Оштро је и изненадно махнуо руком на њега. Овај се збунио, али је ипак кренуо у правцу Ранковића. Успут, даље, срео их је један друг, који је Ранковићу скренуо пажњу да је тај провокатор и да треба бити обазрив. Па ипак су се том приликом договорили и заказали састанак за сутрадан у 10 часова на углу Јужног Булевара и Бердапске улице.

Међутим, сутрадан у заказано време и на заказаном месту појавио се провокатор са „културбундовцем“ Шпарталом, агентом Управе града Београда, који је, кад је друг Ранковић наишао, подигао увис руке. У истом тренутку на овај знак, осам „Гестаповаца“ скочило је на Ранковића. Том приликом настало је право рвање. Како је Ранковић био изненађен, „Гестаповци“ су ударајући га успели да му отму револвер, који му је приликом рвања испао иза појаса. Одмах су га одвукли у Господар Вучића улицу и стрпали у „Марицу“. Одвезли су га у „Гестапо“, где су га и даље тукли. Приликом претреса пронашли су код њега концепт прогласа Централног комитета Партије и концепт Прогласа Месног комитета и још неке ствари.

„Гестаповци“ су се изненадили кад су све ово код њега пронашли и закључили да је то руководиоц Народно-ослободилачког покрета. Зато су га свирепо мучили и тражили разна објашњења за поједине шифре, које су нашли код њега у џепу. Он није ништа одао. Тада је био потпуно премлаћен.

Тако премлаћеног и крвавог предвече су га превезли у болницу. Око њега су поставили стражу и ником нису допуштали да му приђе.

Ранковић се надао да ће другови организовати препад на болницу ради његовог ослобођења. Тако је и било.

Партиска организација је сазнала преко Грује Лазића, студента, где се Ранковић налази, јер у то време Грујина сестра Вера боравила је у болници и свога брата о томе обавестила.

Друг Тито је наредио Ђури Стругару и Цани Бабовић да организују ослобођење Ранковића. План и распоред у болници дао је студент Груја Лазић. За ослобођење друга Ранковића припремљено је 38 ударника, који су имали задатак да врше заштиту и да непосредно учествују у ослобађању.

Ситуација је била врло озбиљна, јер је „Гестапо“ успео да сазна да „Момчило Перишић“, општински чиновник, под чијим се лажним именом крио друг Ранковић, није постојао у општини. У то време у истој болници налазили су се Митра Митровић, жена доктора Вребала и још неки други другови.

Ударници су упали у болницу 29 јула, убивши стражара на капији. Људима који су чували Ранковића наредили су да подигну руке увис, разоружали их и тада повели са собом друга Ранковића. Приликом повлачења убијена су два „Гестаповца“, који су пуцали за отмичарима. Том приликом био је рањен у руку и графичар Ракић, Ранковићев пратилац.

Изишавши из болнице Ранковић се са друговима упутио преко улице на Бајлонову пијаци и одатле упао у једну кућу, где се опрао и пресвукао, па је затим са једним шпедитерским колима преко Теразија, поред „Гестапоа“, са графичарем Ракићем, отишао у одређени стан.

Узбуну у болници због овог догађаја искористио је командант Београдског батаљона Прве бригаде Милан и у пицама побегао из болнице и отишао истог дана у одред. Ову су прилику исто тако искористили још неки другови и побегли из болнице.

*

Наравно да су казне и притисак после овог догађаја били утростручени.

Претње немачких окупационих власти као и њихових помагача Милана Недића, Димитрија Љотића и осталих, нису поколебали слободарски дух гра-

ђана Београда. Њихов отпор се настављао у виду појачаних акција ударних група Народноослободилачког покрета, које су још у јулу формиране. Њихов број је износио око сто педесет. Биле су расуте по целом Београду и окупаторске власти прибегавале су све оштријим мерама одмазде и застрашивања, како би њихове акције сузбили.

Међутим, ништа им нису могли. Ове групе су непрекидно дејствовале. Тако је 21 августа један ударник бацио флашу бензина у гаражу Георга Штерна у Браничевској улици број 4; 26 августа запаљен је један немачки путнички аутомобил у Мачванској улици. Акције су се сваким даном ређале, кад јаче кад слабије, док је притисак на становништво Београда био све јачи и стрељања све масовнија.

Непријатељ је уз помоћ домаћих издајника настојао да уђе у траг организацији Београда, што му је донекле и пошло за руком. Тако су већ у августу ухапсили Ђуру Стругара, члана Покрајинског комитета Комунистичке партије. Као одмазду за једног убијеног немачког војника на улици у Београду 3 септембра Немци су стрељали 50 лица из логора на Бањици.²⁷

Приликом сваког стрељања, а у циљу застрашивања народа Немци су плакатирањем по улицама објављивали имена стрељаних, па је тако и поводом овог стрељања издато 4 септембра 1941 године саопштење немачког Војног заповедника Србије:

„Београд 3 септембра.

Са надлежног места саопштава се:

Данас пре подне је један немачки војник у Београду наред улице убијен од једног комунистичког разбојника. За одмазду овог подлог убиства одмах је стрељано 50 комунистичких разбојника.“²⁸

У исто време и Милан Недић, претседник министарског савета, у листу *Ново Време*, 6 септембра 1941 године издао је „Наредбу број 1“ којом прети српском народу и износи последице, какве га све чекају, ако не буде покоран и послушан Немачкој војној команди за Србију. И у овој наредби он је показао своје право лице и чији је при-

јатељ: — српског народа, или немачких окупатора.

Страховито је одјекнула 10 септембра 1941 у Београду, као и у целој земљи, објављена уредба о преким судовима немачке оружане силе за Србију. Ови преки судови добили су неограничену власт у погледу хапшења и стрељања родољуба. У то, претседник владе Милан Недић поставио је за претседника београдске општине свог поузданика Драгог Јовановића, тадашњег управника Управе града Београда, који је својим радом већ био стекао велико поверење немачких окупационих власти, нарочито кад се тицало извршења што јачег притиска на Београђане.

Међутим, главни циљ је био борба против комуниста и у том циљу Недић је формирао и своју оружану снагу, под именом „Српска државна стража“. Он је 27 септембра 1941 године позвао јавно народ да се јавља за добровољце у Српску државну стражу „за спас српског народа од комунизма“ — како је том приликом у свом позиву истакао.²⁹ На овоме није стао. Он је сваки час издавао своје наредбе које су имале за циљ не само да застраше народ пред репресалијама окупаторских власти и њихових помагача, него и да униште све оне који су били против њих. Тако је 1 октобра 1941 године објавио своју наредбу бр. 4: „да треба злочинце, пљачкаше и комунисте ухваћене предавати командантима одреда ради стављања пред преке судове и изрицања казне“.³⁰

У октобру 1941 године почело је масовно стрељање по логорима. Тако је 9 октобра стрељано 180 Јевреја, затим 11 октобра 269 Јевреја, 15 октобра 50 комуниста и припадника Народноослободилачког покрета Београда, међу којима су стрељани Оскар Цебулар, Богољуб Николић, кројач, Стојан Недић, Божидар Динић, Ђорђе Бибић, електричар и други.

У Јајинцима је 17 октобра 1941 године стрељано 200 затвореника из логора на Бањици, као одмазда за два убијена немачка војника. Том приликом стрељани су поред осталих: Зорка Божовић, ученица Музичке школе, Драгослав Митровић, типограф, Душица

Живковић, чиновник министарства пољопривреде, Исак Давичо, студент филозофије и Јован Стојисављевић, члан ЦК СКОЈ-а.³¹

Приликом овог стрељања издато је 18 октобра следеће саопштење:

„Мере одмазде за напад из заседе.

Са меродавног места се саопштава:

Као мера одмазде за напад из заседе на два припадника немачке оружане силе у улици Београда 17 октобра 1941 г. стрељано је 200 комуниста и Јевреја.“³²

А 4 новембра 1941 године издато је још једно саопштење, у коме стоји:

„Београд, 3 новембра

Са надлежне стране саопштава се:

За одмазду за кукавички препад на једног немачког стражара 3 новембра 1941 године стрељано је 100 комуниста и Јевреја.“³³

Овим масовним стрељањима Немци и њихови помагачи покушавали су да Београђанима покажу своју снагу и моћ и да им даду на знање да је свака борба против њих бесциљна и бескорисна и да ће се водити до потпуног истребљења српског народа.

Поред стрељања, немачке окупаторске власти приступиле су и масовном хапшењу Београђана, које је обухватило све оне који би им се ма по чему учинили сумњиви. Веома је упадљиво да су они хапшења и претресе по кућама вршили само ноћу. И обично су тада и пљачкали све оно што би им се учинило за њих корисно.

У листу *Ново Време* 6 новембра 1941 године објављено је званично саопштење:

„Београд, 5 новембра

Са меродавног места се саопштава:

На основу одређених вести којима су утврђени односи са одметницима водећих београдских масона и других плаћеника из Београда наређено је хапшење у својству таоца великог броја лица у Београду.“

Док је Специјална полиција вршила свакодневно хапшења и уходила сваки рад родољуба Београда, а нарочито рад чланова Комунистичке партије у Београду, за то време је Вујковић, агент Специјалне полиције са својим цела-

тима вршио стрељања родољуба из логора на Бањици, као одмазду за све акције које су вршили ударници Београда. Тако је 4 новембра 1941 године стрељано 100 родољуба за одмазду, а већ 6 новембра исте године, као застрашујућа мера ухапшено је око 280 интелектуалаца у Београду. Том приликом, између осталих, ухапшени су: Александар Белић, Васа Чубриловић, Виктор Новак, Александар Дероко, Никола Вулић и многи други.³⁴

Поред разних крволочних мера, које је Недић предузимао у сарадњи са немачким окупационим властима, он је организовао са својим министрима и нарочиту пропаганду против комуниста и Народноослободилачког покрета. Та је пропаганда вођена на све могуће начине. Нарочито је коришћена штампа, разни написи и чланци у дневним листовима, посебне брошуре, часописи и леци, радио и говори на разним скуповима. У том циљу посебну је пажњу посветио пријему сељака из појединих крајева, које је разним обећањима покушавао да одврати од Народноослободилачког покрета и придобије за своје циљеве. У ту сврху била је отворена и антимасонска изложба у Београду.

Мада је већ било сасвим јасно, да концентрациони логор на Бањици служи као резервоар за стрељања, која немачке окупационе власти врше за одмазду, иако су, према томе, у том логору вршена сва могућа малтретирања и злостављања људи, ипак је у логору и даље код већине владао слободарски дух. И логично, да би угушили такав дух, који се често испољавао код затвореника пркосом, Немци су у логорском дворишту 20 новембра 1941 године јавно обесили браћу Ленард, Драгутина и Љубомира, који су били организатори палења гараже „Алексић“ у Гробљанској улици. Том приликом стрељано је још 6 затвореника.³⁵

Немачка команда у Београду је увек сматрала да су Јевреји главни потстрекачи борбе Београђана против окупаторских власти, па су 11 децембра 1941 године писменим позивом, који је објављен преко листа *Ново време* настојали да прикупе све Јевреје на јед-

но збирно место, како би их лакше и што брже ликвидирали. Позив је гласио:

„Позивају се сви Јевреји да се јаве 12 децембра 1941 г. у 8 сати ујутру у дворишту Специјалне полиције за Јевреје, у Ђорђа Вашингтона улици број 21. Свако може понети собом онолико пртљага и постељине колико може сам носити. Стан има по одласку да се закључа. Кључ од стана и подрума привезати на једном картону са адресом стана и написаним именом понети са собом. Треба понети један прибор за јело, покривач и храну за један дан. Ко не дође биће најстрожије кажњен.“

Овим је била запечаћена судбина свих Јевреја, који су се били пријавили, односно затекли у Београду. Сви до једнога, неки раније, неки касније били су уништени: стрељани, угушени у гасним коморама, уморени глађу, болестима, на мразу и тако даље.

Нова хапшења која су вршена у Београду и његовој околини све су више пунила концентрациони логор на Бањици, тако да су логорске власти, због помањкања простора морале да смањују број затвореника, не само стрељањем, него и извлачењем појединаца ради слања у Немачку, Аустрију и друге окупирание земље, где су исцрпљивани у првом реду глађу и тешким радовима, па затим уништавани, убијани и спаљивани.

У Бањичком логору Немци су стрељали 160 затвореника 17 децембра 1941 године, међу којима је било и руководиоца Партије, као што је био Милан Матијевић-Мрша, секретар Месног комитета Комунистичке партије Београда, Божа Станковић, члан Месног комитета Савеза комунистичке омладине Југославије Београда, Милутин Смиљанић, др Петар Драговић, Јелица Миловановић, Павле Лабат, члан Реонског комитета Савеза комунистичке омладине Југославије за Београд, Душан Грубач, члан Месног комитета КП Београда, и други.³⁶

Као мера за спровођење терора над окупираним Београдом уведено је и батињање. Ова уредба о батињању објављена је 27 децембра 1941 године у листу *Ново Време* и названа је уредбом

о „телесној казни“. Према овој уредби предвиђена је казна од 5 до 25 батина по дебелом месу за сваки прекршај и за ширење разних алармантних вести. За извршење ових казни, по овој уредби, били су надлежни као извршни органи окупационе немачке власти и сви њихови помагачи у Београду и Србији.

*

На левој обали Саве, у непосредној близини Београда, крај насеља Нови Београд, крајем 1941 године образован је нови концентрациони логор, са циљем уништавања прво Јевреја, а касније и родољуба и учесника Народноослободилачког рата из целе земље.

Сви павиљони бившег Сајмишта добро су послужили да се искористе за смештај оних које треба понизити као људе, а затим уништити.

Крајем 1941 године Сајмиште је било попуњено Јеврејима. Не зна се тачан број колико их је било, али се претпоставља да је кроз ово Сајмиште прошло неколико хиљада Јевреја, чак можда и до седам хиљада.³⁷ Али, са сваким даном тај се број смањивао, док коначно у пролеће 1942 године није и последњи Јеврејин у Београду ликвидан.

Уништавање Јевреја вршено је на разне начине и методама којима су се Немци служили у свим концентрационим логорима: глађу, излагањем мразу, премлаћивањем, батињањем, врелим или леденим купањима, угушивањем гасовима, стрељањем и другим мерама. Крајем 1942 године у логор су затварани људи, жене и деца из околине Београда, нарочито из Срема, а касније и сељаци и учесници Народноослободилачког покрета из Срема и других крајева земље.

Овим логорима непосредно је руководила немачка војна команда у Београду. Командант логора био је Бекер, који је своја недела спроводио преко логорашке полиције, у којој су се поред Немаца налазили и „фолксдојчери“ Зулцер, Конрад, познати „Бане“ и други. Ова логорска полиција дочекивала је затворенике са корбачима и дрвеним палицама и сваког новодоведеног немилосрдно су ударили где су стигли. Ло-

горски затвореници су то назвали „логорском уписницом“. Често се дешавало и да је логорска полиција пуштала дресиране логорске псе да нападају и уједају придошле затворенике.

Приликом доласка у логор, затворенике су сврстали у редове. Тако су морали стајати сатима пред логорским павиљоном и трпети разна малтретирања. Тако је логорска полиција постројене затворенике равнала у редове и због рђавог „равнања“ батинала појединце све док нису попадали, а затим и умирали. У том строју затворенике су претресали и одузимали им све што је било од вредности. Са њих су скидали све што је било од вуне, под изговором да се „не напуне вашима“. После претреса, затворенике су затварали у посебне просторије, да би их сутрадан водили на купање, где су батинаши долазили до пуног изражаја: тукли су, или пуштали наизменично час врелу, час хладну воду. Један од начина малтретирања и мучења логораша, био је и шишање новодошлих затвореника у логор, које је вршено тупим машинама и чупањем. После купања распоређивали су их по павиљонима, где их је сад стража павиљона претресала и узимала и оно мало преосталих ствари за свој рачун. Нарочита је опасност претила онима који су имали златне зубе. Они су брзо ликвидирани да би се логорска полиција домогла њихових зуба. Касније су затвореници, знајући за ово, скидали сами своје златне зубе и давали целатима, само да би спасли свој живот.

У павиљонима су били испреграђивани тесни боксови на спратове, који су служили за лежаје затвореника. За време зиме није се у павиљонима ложило, иако су постојале пећи, па су за то логораша изнурени и исцрпљени спавали у одељима. Осим тога, логорски полицајци изводили су их, по највећим мразевима у строј и ту их сатима држали, тобож ради пребројавања или других потреба. На Сајмишту су се налазили затвореници, почев од деце од 10 година старости, па све до старца од 80 година.

Устајање је објављивано звоном у 5 сати ујутру. У року од неколико ми-

нута сви су морали да изађу у строј испред своје бараке. Приликом излажења из павиљона, батинаши су стајали на вратима и ударали одреда. Дешавало се понекад да у тој гужви појединци буду и прегажени. Логораша су постројавани пред својим павиљоном. Старешине павиљона вршили су прозивку, после чега се ишло на доручак. Доручак се састојао од вруће воде са офарбаном ерзац-кавом, без ичег другог. Но, и за време овог доручка логорски полицајци су батинали затворенике. Нарочито су били по злу познати ударци батинаша Банета и Зулцера, под чијим су ударцима појединци често губили и своје животе. Тако су једном приликом тројица логораша под батинама пали мртви, и кад је Бане приметио да је један још жив, пришао му је и скакао по стомаку док га није дотукао.

После доручка одржавао се час егзерцира, који се састојао из трчања око павиљона и томе слично. Сви они који нису могли да издрже падали су и батинаши су их докусуривали на лицу места. Оне, који су давали неке знаке живота, вешали су по логору или одводили у чувени, такозвани „павиљон смрти“, где су их ликвидирали.

Док су једни вршили егзерцир, други су одлазили на такозвани „логорски рад“, пунили су кофе песком, или шљунком и преносили их с једног на други крај логора. Радећи овако полуголи по киши, снегу, сунцу и ветру, пуцала су им леђа и други делови тела од краста и гноја, трулења и распадања, услед чега су многи умирали, или изнурени били су у првом реду ликвидирани. После егзерцира и „логорског рада“ сврстани у редове одлазили су око подне на ручак, који се справљао од прљаве вруће воде са нешто скуваних отпадака купусовог лишћа, од промрзлог кромпира, или пасуља. Страховито изгладнели људи су наваљивали и на такву храну, што је давало повода да батинаши дејствују. Слична је била и вечера и на сличан начин се делила. Логораша су добијали по двеста грама хлеба дневно, који је на све личио, само најмање на хлеб.

Увече је опет вршена прозивка ко-

јом су приликом батинаши приређивали своје редовне „приказе“. Не једном они из логорске полиције, нарочито Зулцер, узимали су сублимат и сипали у кафу, и на тај начин стотинама логораша отровали. То су једном приликом утврдили у логору и лекари др Богољуб Ковачевић из Ваљева и др Анђелко Анђелковић из Скопља.³⁸

Хигијенске прилике у логору биле су врло тешке, зато што су логораша били пуни вашију, а павиљони и лежишта пуни стеница. Осим тога, логор и сами павиљони били су пуни мишева, пацова и свакојаке друге гамади.

Логораша су и колективно кажњавани. По неколико дана били су затворени, што је умногоме погоршавало ионако слабу хигијену у павиљону, јер су били принуђени да ту врше нужду. Глад, која је владала у самом логору, ишла је до те мере да су људи били присиљени да једу траву, багremово лишће, чепркали су по логорским рупама, где је бацано ђубре и одатле купили кости и друге отпатке и то јели. Једном приликом тројица логораша пронашли су закопани лој, који је био помешан са амонијачном содом, и мада су знали да је загађен, они су га појели. Од тога су касније умрли. Проналазили су жабе, хватали их, кидали и јели. Једном приликом је један, мучен глађу, исекао своје поцепане опанке и са друговима појео.³⁹

За разне преступе, поред редовног батинања на сваком кораку су логораша били кажњавани и појединачно. Машта при зверствима и убијању била је неисцрпна. Батинаши су умели да туку и организовано убијају. Грозно је било кад је један држао логорашу главу између ногу, двојица га подигну батином, подмећући је испред стомака, а двојица туку одозго.

Као подесно место за уништавање логораша били су на Сајмишту павиљони „рибарски“ и „мађарски“. Сва стрељања у логору вршена су у „рибарском“ павиљону, а вешања и убијања и разна друга мучења, у „мађарском“ павиљону. Стрељања су вршена обично ноћу.

Пред „мађарским“ павиљоном нала-

зила се у непосредној близини „мртвачница“. Уствари, то је била једна мања соба. У њу нису могли никад да стану стрељани и поубијани. Преостали лешеве бацани су на гомиле као вреће. Тако на гомиле „садевених“ било је и по две стотине. Касније су те пострелане, или помрле од глади, товарили у камион и одвозили у непознатом правцу.

Иако је у логору постојала логорска болница, она практично није могла помоћи. За лекарски преглед обично се јављало по неколико стотина у току дана, а било је дана кад се јављало и до хиљаду. Том приликом обично су долазили батинаши и издвајали изнемогле и одводили у познати павиљон за стрељање. На тај начин смањен је број за преглед. Лекари су били присиљени, да сутрадан, по наредби логорске управе, забележе за пострелане дијагнозу „помрли од природних болести“.⁴⁰

*

Специјална полиција Управе града Београда била је разапела своју мрежу по целом Београду и настојала по сваку цену да уђе у траг сваком родољубу Београда. Нарочито су мучени и злостављани они Београђани, који су били већ ухапшени и за које су из Специјалне полиције сазнали, да су чланови Комунистичке партије. Тако је 16 децембра 1941 године у Специјалној полицији Коста Симин мучен и злостављан, не би ли ишта од њега сазнали о раду Комунистичке партије у Београду, и под највећим батинама и мучењима истог дана умро. Сличан случај одиграо се и са Ђуром Куртешом, који је 18 децембра 1941 године умро под батинама у Специјалној полицији. У децембру стрељали су Вукицу Митровић,⁴¹ члана Месног комитета КП Београда⁴² и члана Покрајинског комитета КП за Србију.⁴³

Овим окрутним и злочинским поступцима према појединим ухапшеним члановима Партије, Специјална полиција је хтела да што више извуче о раду комуниста у Београду, да би помоћу својих агената похватала и комунисте и све оне, Београђане који их помажу или су наклоњени Народно-

ослободилачком покрету. Тако у ноћи, између 6 и 7 јануара 1942 године Специјална полиција је успела да ухапси групу Драгана Родића, а 8 јануара пошло јој је за руком да на Карабурми ухапси 60 скојеваца.⁴⁴

Бећаревић је са својим помагачима даноноћно вршио притисак на ухапшене припаднике Народноослободилачког покрета у Београду. Тако је 8 јануара 1942 године у затвору Специјалне полиције, под најтежим мучењима умро Душан Николић, а 14 јануара исте године обешени су у кругу Бањичког логора Драган Родић, Момчило Митровић и Михаило Анђелковић. Ова вешања и казне били су увек знак да су родољуби са успехом извршили неку акцију, а срачуната на један циљ: да одврати Београђане од Народноослободилачког покрета и борбе против окупатора.

У вези са стрељањем, односно вешањем Драгана Родића и његових другова, издато је 15 јануара саопштење у листу *Ново Време* које је гласило: „5 јануара 1942 г. Драган Родић, ученик 6 разреда гимназије, рођен 6. III. 1924 године у селу Трубару, мучки је убио Александра Њестрека, припадника руског заштитног одреда генералног опуномоћеника за привреду Србије... Атенатор је обешен 14 јануара 1942 године“.

Иако је овај притисак и терор Специјалне полиције и немачких окупаторских власти био велики, борба и отпор у Београду нису слабили. Тако су 25 јануара 1942 године београдски ударници извршили отмицу Иванке Маучевић из Опште државне болнице у Београду. Она је била ухапшена у Крагујевцу са кофером хируршких инструмената и санитетског материјала, и авионом из Крагујевца пребачена у Београд.

Акције родољуба, којима је руководила Комунистичка партија, рађале су се свакодневно и на свим странама, иако је свака повлачила одмазду непријатеља. Београдски ударници су у јануару 1942 године извршили напад на жандарме, који су спроводили Олгу Јовановић и Саву Алексића, чланове Трећег реонског комитета Комунистичке партије. Том приликом Сава је успео да

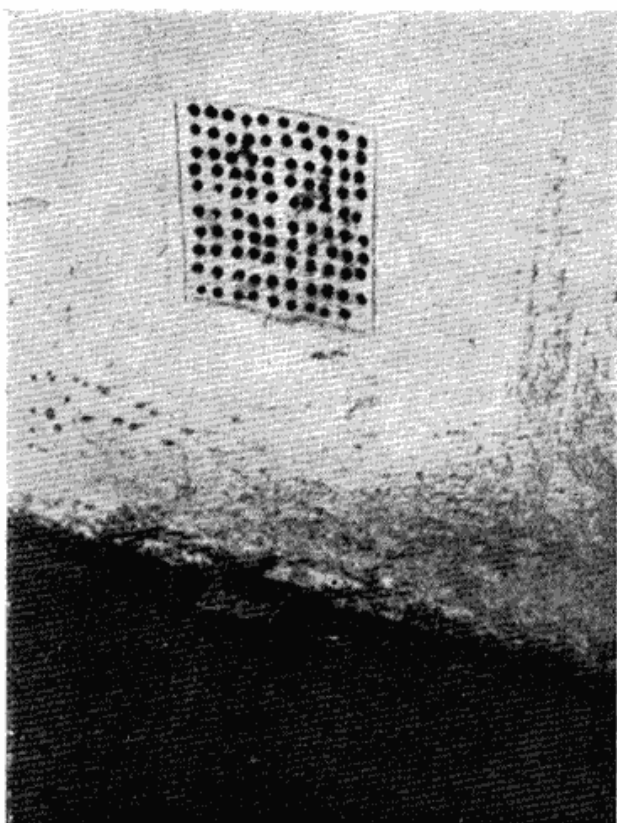
побегне. У истом месецу Београђани су излепили зидове прогласима Врховног штаба партизанских одреда Југославије по улицама Пожаревачкој, Нишкој, Средачкој и Синђелићевој.⁴⁵

Поред свих претњи и говора које је одржавао Милан Недић и његови министри са циљем да одврате народ од борбе са окупаторским и издајничким снагама, он у томе није успевао. Да би имао увида у могућност командовања својим снагама, које су се бориле против народноослободилачких бораца, односно партизана, он је 18 јануара 1942 године објавио у листу *Ново Време* своју наредбу бр. 2, која је написана 16 јануара 1942 године. Она гласи:

„У последње време оживела је разорна пропаганда душмана Србије и српског народа... Хушкачи и непријатељски агенти платиће за дела својим главама. Милости нема ни за кога. Сви оружани одреди од данас стоје под мојом командом и само моја наређења имају слушати и извршавати. Све што будем наређивао наређиваћу у интересу опстанка српског народа.“

И активност Специјалне полиције проширила се у ово време на све стране. Нарочито им је у откривању чланова реонских комитета Партије помогао ухапшени Лазар Дожић, који је постао шпијун Специјалне полиције. Сваки човек био је сумњив и опасан за опстанак Недићеве Србије, тако да је 12 фебруара 1942 године објављено да су оптужени професори Универзитета одлуком председника Министарског савета, на предлог министра просвете отпуштени из државне службе: др Владимир Ђорђевић, редовни професор Филозофског факултета, инжењер Милош Стефановић, ванредни професор Шумарског факултета, др Нико Миљанић, ванредни професор Медицинског факултета, инжењер Павле Миљанић, ванредни професор Техничког факултета, др Сима Милошевић, ванредни професор Медицинског факултета, др Јурај Тадић, доцент филозофског факултета, др Радомир Живковић, доцент Правног факултета“.⁴⁶

Специјална полиција наставила је са највећом ужурбанашћу трагање за

Сл. 10 — Отвор — прозор на ћелији у Специјалној полицији.

члановима Партије. И пошло јој је за руком да 13 фебруара 1942 године ухапси чланове Шестог реонског комитета КП и то у обућарској радионици Живограда Андријевића, у улици Краља Александра, данас Булевар Револуције, приликом одржавања састанка. Исто тако, агенти Специјалне полиције ушли су у траг организационом секретару Седмог реонског комитета КП Јосипу Чебукли. Приликом прогона он је покушао да побегне, али су га у бекству убили.

У циљу лакшег откривања виновника ових акција, које су свакодневно вршене на улицама Београда, 19 фебруара у листу *Ново Време* објављено је саопштење о формирању једне мешовите полициске станице за хитну интервенцију у Београду, које гласи:

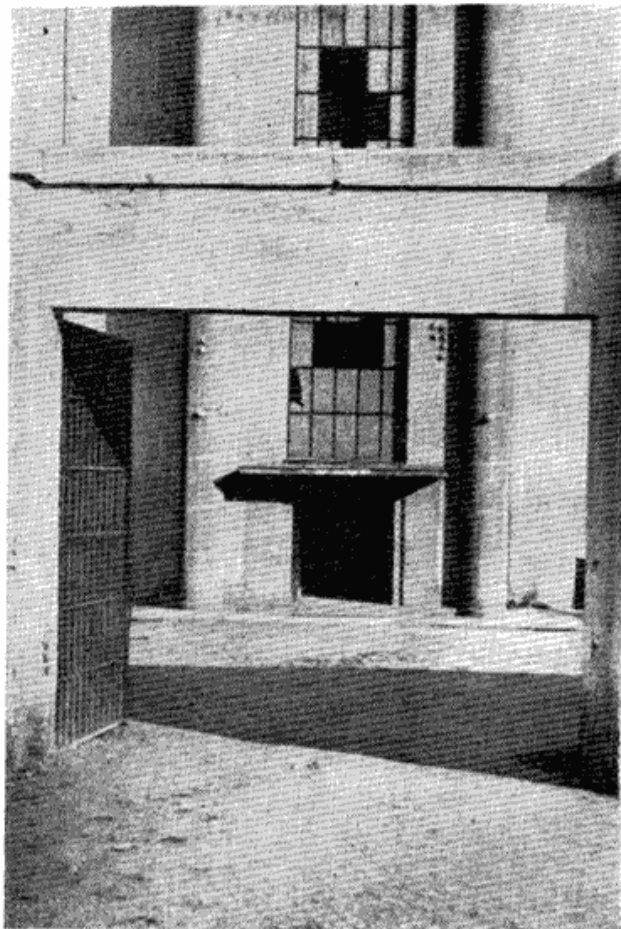
„Београд, 18 фебруара
Виши заповедник SS-трупа и поли-

ције SS-групенфирер полициски генерал-лајтнант Мајснер саопштава:

За подручје града Београда успоставиће се од 18 фебруара 1942 г. једна мешовита полициска станица за хитну интервенцију у Београду. Уколико је полициска интервенција хитно потребна, може позвати на бројеве 23501 и 22474“.

Приликом одржавања састанка Другог реонског комитета КП, 1 марта 1942 године, агенти Специјалне полиције успели су да ухапсе чланове комитета.

Под највећим притиском и у дотле нечувеним мучењима у Специјалној полицији, дошло је до провала, од којих је највећа била у Београду марта 1942 године, када је, 3 марта, агентима Специјалне полиције успело да у улици Жоржа Клемансоа изврше организовани препад на Четврти реонски комитет КП, за време док је комитет одржавао свој састанак. Том приликом ухватили су секретара Месног комитета Јелену Ђетковић⁴⁷ и све чланове комитета.

Сл. 11 — Бањица, улаз у логор. ➔

Све масовне акције, које су изводили родољуби и чланови Партије у Београду, биле су пропраћене масовним стрељањима затвореника у Бањичком логору. Тако је 3 марта 1942 године Вујковић издвојио групу од 53 затвореника за стрељање. А одмах затим, 5 марта, стрељано је 220 затвореника, међу којима су били — Александар Марјановић, Наталија Дугошевић, инжењер Ратомир Драшкоци, Илија Петровић, Вукашин Зуровац и други.

У току ових провала и масовних хапшења, ударници Народноослободилачког покрета у Београду убили су 6 марта агенти Специјалне полиције Ђорђа Космајца и Обрада Заладу, у улици Змаја од Ноћаја. У овој акцији учествовао је Ђуро Маџарчић, браварски радник. Ово је изненадило Специјалну полицију Управе града Београда, а исто тако и све припаднике немачких окупаторских снага. Напад је извршен баш у моменту кад су агенти Специјалне полиције и сам шеф Бећаревић мислили да су потпуно ликвидирали Народноослободилачки покрет у Београду, хапшењем руководиоца Месног комитета и реонских комитета КП. Али, због овога агенти Специјалне полиције нису малаксали, већ су наставили најенергичније трагање за припадницима Народноослободилачког покрета и Партије.

За 6 март, за убиство Космајца и Заладе, агената Специјалне полиције, деветог марта стрељано је 150 затвореника из логора на Бањици.

Деветог марта 1942 године, приликом одржавања састанка ухапшени су Петар Ристић, члан Месног комитета КП и Милован Стефановић, секретар Трећег реонског комитета.

Четрнаестог марта 1942 године поново су били изненађени акцијом Карла Лукача, који је у улици Кнеза Павла број 47 убио старешину кварта Драгољуба Штерића. Лукач је по извршеној акцији у бекству убијен.

Специјална полиција је успела да открије 18 марта слагалиште оружја, које се налазило на Зеленом Венцу. Овим слагалиштем оружја руководио је ударник Јуре Чуле. Немци и руко-

водиоци у Специјалној полицији били су јако забринуте, јер су видели да таквих склоништа са оружјем има још у Београду. Јуре Чуле је успео да избегне хапшење и пребацио се бродом у Земун. Због тога је лист *Ново Време* 23 марта објавио преко целе стране велики чланак са фотографијом пронађеног оружја под насловом: „Занимљива открића у подземном раду комуниста у Београду“.

Приликом припреме омладинаца са Душановца да оду у партизане, Специјална полиција успела је да ову припрему открије и да ухапси целу групу омладинаца.

Поред масовног хапшења и стрељања у логорима на Бањици и Сајмишту, агенти Специјалне полиције и даље су трагали за руководиоцима Народноослободилачког покрета у Београду. Тако им је, 6 априла 1942 године пошло за руком, да у улици Шуматовачкој број 10, испред куће сачекају Тодора Дукина, секретара Окружног комитета Комунистичке партије Београда, и убију га.

У априлу 1942 године, у затвору Специјалне полиције зверски је мучена и убијена Амалија Подхрашки, књигоvezачка радница, члан Комунистичке партије.

Маја 1942 године, на улицама Београда, убијен је Мија Ковачевић, члан Окружног комитета Комунистичке партије Београда.

Трагање за родољубима — члановима Партије у Београду, није престајало. Тако је месеца јуна 1942 године ухапшена група чланова Савеза комунистичке омладине Југославије са Радосавом Паљићем, чланом Реонског комитета Савеза комунистичке омладине Југославије. У улици Станоја Главаша, 6 септембра убијена је Милица Миленковић, члан Савеза комунистичке омладине Југославије. Агенти Специјалне полиције више не чекају и не теже да ухвате живе комунисте, већ их одмах на лицу места ликвидирају.

Поводом убијања Јелене Матић, која је била издајник и провокатор, а уједно и сарађивала са Специјалном полицијом, Специјална полиција је успела да

у септембру ухапси Илију Мргића и 30 припадника Народноослободилачког покрета Београда.

У Специјалној полицији нису ни дању ни ноћу престајала нечувена мучења ухапшених комуниста и припадника Народноослободилачког покрета. Агенти Специјалне полиције настојали су да по сваку цену извуку од ухапшених што више могу о покрету у Београду и раду организације Комунистичке партије. Али, у томе нису успели, иако су ухапшени чланови Партије умирали у страховитим мукама. Тако је 25 септембра под батинама умро у затвору Недељко Божовић, члан Партије, а 26 септембра 1942 године, убијен је и Василије Ивановић, секретар Реонског комитета Партије. Под батинама 2 новембра 1942 године, умро је у затвору и члан Партије Јосип Кисељак.

Херојске смрти у Специјалној полицији су се настављале. Под страховитим батинама 4 новембра 1942 године издахнуо је Драгомир Станковић, а 22 новембра 1942 године, пао је као жртва непријатељског грозног терора и Милош Самарцић. За њим, у највећим мукама, херојског држања, умро је 28 децембра 1942 године и Милан Ракић.

*

Приликом издвајања за стрељање, људи из управе логора, на челу са Вујковићем, малтретирали су затворенике, тукли их, свирепо им ломили руке и ноге, ребра, кичме тукли их пендрецима и гвозденим предметима. У тој тучи нарочито се истицао Петар Кригер, који је садистички волео да туче младе жене по грудима и по полним органима. И док су једне затворенике тукли, други су морали да стоје у мирном ставу. У случају да се неки у строју покрену, или реагују против ових грозних поступака, извлачили су их из строја и тукли.

Кључари, међу којима су били Рајко, Милан Кобиљски звани Лала, и други, измишљали су у доконости начине мучења. Приликом прегледа соба, а и за време извођења на стрељање, наређивали су затвореницима да убрзано лежу

и устају, да се ваљају, да чуче, да праве жабљи скок, да трче у круг, да иду пачијим ходом и тако даље. У батинању оних који су одвојени за стрељање, увек је учествовао и сам Вујковић, који је са задовољством свој посао вршио.

Масовна стрељања у току године нису изостајала, она су се ређала једна за другим. Тако је 9 маја 1942 године стрељано 229 затвореника из Бањичког логора, међу којима су били: Владимир Врабец, инжењер Божићар Максимовић, породица апотекара Трајковића, Олга Петров,⁴⁸ Богдан Билбија и други.⁴⁹

Приликом масовног хапшења у Београду, 2 априла 1942 године, у листу *Ново Време* Влада народног спаса саопштила је:

„Саопштење о хапшењу чланова породица оних комуниста који се налазе у шуми:

1 — Наређено је хапшење чланова породица свих оних комунистичких партизанских вођа, који се данас налазе у шуми и хушкају свет за нове нередде. Похапшени чланови њихових породица служиће убудући као таоци за све оно што би они чинили и њихова имовина биће конфискована.

2 — Сваки онај, који би после овог саопштења ма на који начин помогао акцију људи одбеглих у шуму, давањем хране, склоништа, одећа, пружања обавештења, давањем оружја или муниције, или одржавањем везе са оваквим људима, јавно или тајно, сматраће се као њихов сарадник, и чланови породица оваквих лица биће похапшени и служиће као таоци, а целокупна њихова имовина биће конфискована.

3 — Исто тако, биће ухапшени и задржани као таоци чланови породица оних лица, која би се после овог саопштења одметнула или учинила какво дело против реда и мира, а целокупна њихова имовина биће конфискована.

4 — Влада народног спаса апелује и позива све честите родољубе Србе да сложено и братски онемогуће сваки покушај да се наруши ред и мир у земљи, гурајући српски народ поново у провалију. Само тако ако смо сви сложни и прегнемо на посао чувања реда

Сл. 12 — Довођење интернираца у логор на Сајмиште.

и мира у земљи, можемо српски народ да сачувамо од даљег страдања“.

Ово наређење имало је за циљ да застраши грађане Београда, с једне стране, а с друге стране, да Вујковићеве касарне које су биле пуне Београђана, празне за нове, да припреме нова места. Вујковић је то на врло једноставан начин решавао: сваки дан је стрељао и убијао. Тако је 28 маја 1942 године стрељао 88 Јевреја, од којих су већина били жена и деца.

Вујковић и остали његови помагачи у Бањичком логору нису имали милости ни према деци, ни према женама. Они су имали пред очима само мучење и уништавање родољуба и припадника Народноослободилачке борбе.

У априлу се одиграло масовно хапшење у Београду, а у мају је из препуног логора послата група од 1.700 затвореника за Немачку.

Затвореници нису имали право ни на какав спољни контакт. Често се дешавало да су оне, који су обилазили затворенике, уводили у логор и задржавали.

И поред малтретирања и злостављања затвореника, морал у логору није опадао. Тај морал и висок дух одржа-

вали су комунисти и родољуби, који су се налазили међу затвореницима. Нарочито је била развијена велика солидарност између затвореника, те су по собама стварани колективи, који су се узајамно помагали, делили храну, лекове и друге ствари. Дешавало се да је понеки провокатор поједине ствари дошаптавао управи логора и кључарима, који су тада упадали у собу и на зверски начин тукли затворенике до изнемоглости. Али, и поред тих мука и дивљачких напада, морал и дух затвореника није клонуо. Обична је појава била да су другови, скоро приликом сваког стрељања, узвикивали: „Живела Комунистичка Партија!“, „Живео друг Тито!“, и том приликом певали партизанске песме.

У групи од 22 затвореника која је стрељана 4 јула 1942 године налазили су се: Бора Барух, Александар Вуковић, Мирољуб Игумановић и други. А већ 17 јула стрељано је 17 затвореника, међу којима: Загорка Маливук, Цвета Бабић, Бранислав Марковић и други. Затим, 11 августа 1942 године, стре-

Сл. 13 — На Сајмишту у логору. ➔

љано је 52 затвореника и међу њима: Рајко Стаменковић, Милорад Петровић, Бранко Булат, Чедомир Јевтовић, Сава Милић и Владимир Лацковић. 20 августа 1942 године стрељано је 34 затвореника, међу којима су били: Никола Громико, Петар Лулић, Богдан Јаковљевић, Марко Јанковић, Сава Алексић, и Ђура Ловренковић. 24 августа стрељано је око 44 Цигана и Јевреја. 25 децембра 1942 године стрељано је 50 затвореника, међу којима и: Богдан Гулан, Лука Анђелковић, Александар Мишић, Слободан Папић и други. 26 децембра 1942 године, стрељано је око 134 затвореника.

Специјална полиција хапсила је сваки дан и на разне начине тумачила узроке хапшења појединаца. Тако су почетком јуна 1942 године масовно хапсили Београђане под изговором да шире алармантне вести. Већина од њих упућени су у Бањички логор да прође кроз Вујковићеве руке.

О овим хапшењима Управа града Београда обавештавала је грађанство преко листа *Ново Време*. Тако је 10

јуна 1942 године лист *Ново Време* објавио да су 9 јуна 1942 године ухапшена следећа лица: др Петар Костић, адвокат, Фахрија Куленовић, адвокатски приправник, Војислав Прњатовић, Стојан Браловић, новинар, и неки други, и да су осуђени на конфинацију у концентрационом логору у трајању од три месеца. Слично саопштење објављено је и 20 септембра 1942 године за 20 ухапшених Београђана.

Затим, 11 октобра 1942 године и 15 новембра 1942 године ухапшено је 21 лице из Београда због ширења алармантних вести.

Поред ових саопштења о хапшењима Београђана било је много хапшења која нису објављивана путем новина. Сви ухапшени одвођени су у Бањички логор.

*

Управа града Београда и немачка команда, поред масовног хапшења и стрељања, организовали су и антикомунистичку пропаганду у Београду. Та пропаганда одвијала се у разним видо-

вима. Она се најчешће испољавала путем штампе, која је излазила у Београду. То су разни написи и чланци, којима су настојали да прикажу Народноослободилачки покрет, као покрет комуниста који раде на уништењу породица и људи и да газе све оно што је човечно. *Ново Време* је препуно чланака под насловом „Комунисти и њихове жртве“,⁵⁰ затим „Годишњица српске владе — главни успех борбе против комунизма“,⁵¹ и тако даље.

Нарочито се у тој пропаганди истицао кроз своје говоре Милан Недић, министар Јонић, Љотић и други. Касније је цела Недићева влада организовала многобројне говоре и предавања, у циљу пропаганде против Народноослободилачке борбе.

Исто тако у циљу антикомунистичке пропаганде у Београду су била организована предавања по школама, која су држана ученицима гимназија и осталих школа. За ово су искоришћавани и родитељски састанци.

У Београду су била организована и два течаја против комунизма. На тим течајевима говорио је министар Јонић. Један течај је одржан 21 септембра 1942 године на коме је Јонић говорио наставницима из гимназија против комунизма.⁵²

Један вид пропаганде против комуниста и Народноослободилачке борбе, односно грађана Београда, била је и антикомунистичка изложба у Београду, отворена 2 септембра 1942 године. Циљ ове изложбе био је очигледно да покажу — како су они звали — „комунистичке злочине“. Зато су нарочито истакнуте фотографије са сценама како борци Народноослободилачког покрета убијају разне издајнике и провокаторе.

Наравно да је за антикомунистичку пропаганду свакодневно у Београду коришћен радио. Преко радио-емисија давани су разни прикази, извештаји и предавања, и отворене оптужбе уз најпогрдније речи.

У читавој тој пропаганди, коју су спроводили команда немачких оружаних снага за Србију, Недићева влада и Управа града Београда, истицало се једно: да се по сваку цену угуши отпор

грађана Београда и да се народ натера на послушно извршавање оних задатака које им поставља немачка коадна и немачке окупаторске власти преко Недића и Управе града Београда.

*

Да би ионако гладни народ што више исцрпљивали, уведен је обавезан кулук. Поводом тога донета је још 17 децембра 1941 године уредба о увођењу „националне службе рада“. Највећи притисак вршен је на становништво Београда 1943 и 1944 године.

У дневној штампи свакодневно је објављивана наредба за поједина годишта, како имају и где да се јављају. Тако је 10 марта 1943 године у листу *Ново Време* изашла „Наредба обвезницима обавезне службе рада“:

„— рођени 1917—1921 имају бити у петак, дана 12 марта 1943 г. до 8 часова ујутру на Ташмајдану крај Пожарне команде сврстани по групама, где ће им се поделити обућа и добити упутство за пут;

групе I, II, III, IV и V одатле одлазе одмах на железничку станицу у колони четворним редовима, одатле возом у 11 часова путују.

групе VI, VII, VIII, IX и X имају поново доћи на Ташмајдан у недељу, 14 марта 1943 године у 7,30 часова ујутру, одатле ће у колони четворних редова отићи на железничку станицу, одакле полазе возом у 10 часова.

Обвезници који не би дошли подлежу казни као дезертери.

Из општине града Београда КСС 83 9 марта 1943 г.“

Међутим, ова обавезна служба рада обезбеђивала је ангажовање мушких лица и бољу контролу над њима. Нарочито је важно да су прописима о обавезном раду предвиђене драстичне мере за све оне који се не би одазвали овој обавези. Они се сматрају као дезертери и одметници.

У овој служби водила се и евиденција о роковима: кад које годиште поново долази на ред да иде на обавезну службу рада. Она је трајала по три месеца.

Обвезници службе рада из Београ-

да радили су на рашчишћавању појединих рушевина у самом граду и у околини, али је већина упућивана у руднике и на друга јавна радилишта.

У листу *Ново Време* од 10 марта 1943 године донет је табеларни преглед одзива обвезника обавезне службе рада у Београду, из којег се види да је притисак непријатеља био све већи и да су људи све више тражили заклона на овај начин:

годиште	1917	пријавило	се	839	обвезника	од којих	било	способно	643
"	1918	"	"	731	"	"	"	"	561
"	1919	"	"	1243	"	"	"	"	972
"	1920	"	"	2024	"	"	"	"	1617
"	1921	"	"	2097	"	"	"	"	1668

Укупно је било пријављено 6.935 обвезника, од којих је било способних за обавезну службу рада 5.641.

Али се из наредбе о пријављивању обвезника обавезне службе рада која је стално понављана у више бројева *Новог Времена* може да закључи, да и поред претњи и поред хапшења већи број Београђана је настојао да избегне пријављивање и да на сваки начин гледа да не оде на обавезну службу рада.

Обавезна служба рада проширила се 20 марта и на следећа годишта: 1914, 1915 и 1916. А 31 марта објављена је наредба о обавезној служби рада за грађане града Београда рођене 1912 г.

Сваки дан објављиване су у листу *Ново Време* све нове наредбе о обавезној служби рада, којом су били обухватани све већи и већи број грађана. Сад се прелазило и на старије људе. Тако је 6 априла објављена наредба за грађане града Београда рођене од 1911 до 1908 године. Већ 10 јула објављена је наредба о обавезној служби рада за грађане града Београда рођене од 1907 до 1903 године.

Нова наредба, објављена 24 јула грађанима града Београда, да обавезна служба рада обухвата грађане рођене 1922 године, практично је показала да су обавезном службом рада била обухваћена годишта од 1903 до 1922 године, што износи око 20 годишта. Немци

су водили рачуна приликом издавања ових наредби о обавезној служби, да обухвате што већи број млађих способних људи, да би на тај начин спречили сваку могућност одласка Београђана у партизане и у јединице Народноослободилачке војске.

*

Немачка команда, уз помоћ домаћих издајника нарочито је у току 1943 го-

дине настојала свим могућим мерама, да у Београду угуши сваки отпор грађана. Беспрекидно су вршена масовна хапшења и затварања у логор на Бањици, а делимично и на Сајмишту. У тим логорима Немци и SS-трупе, по наредби полициског генерала Мајснера, или војног заповедника Србије Данкелмана и Бадера, вршено је стрељање. Та стрељања најчешће су извођена поводом одмазде за извршене акције у граду, или на територији Србије, или Срема.

Једна од најуспелијих акција окупаторских власти и њихових помагача — агената Специјалне полиције била је у јануару 1943 године када су ухапсили Јанка Лисјака,⁵³ секретара Месног комитета КП Београда, и то у Приштинској улици, где је требало да одржи састанак са Милосавом Трајковићем. Том приликом Лисјак је дао отпор, али су га агенти Специјалне полиције савладали и одвели у Управу града. Приликом претреса код њега је нађена легитимација под именом Јосип Цињати, намештеник *Donaueitung*-а.

У Специјалној полицији Јанка Лисјака су мучили и мрцварили до крајње изнемоглости и настојали не би ли што више сазнали о партиској организацији у Београду. Али, у томе нису успели. Најзад је Јанко Лисјак 20 јануара почео да штрајкује глађу и у великим мукама, зверски мучен, умро је

у затвору Специјалне полиције 26 јануара 1943 године.

По хапшењу Јанка Лисјака, 17 јануара ухапшена је и Милица Дачић, кројачица. Она је била, по директиви партиске организације у Београду, купац виле у улици тада Принца Павла број 26, на Дедињу. У тој кући становали су: Станислав Сремчевић,⁵⁴ Мирко Томић⁵⁵, Ђура Гајић, Разуменка Петровић и још неки. После хапшења Милице Дачић Специјална полиција је обратила већу пажњу на ту кућу и тако је већ 18 јануара Мирко Томић био нападнут пред кућом, приликом наиласка, од стране агената Специјалне полиције. Он је том приликом успео да под заштитом револверске палбе побегне, али када је покушао да изађе на Шарену Ђуприју, метак му се заглавио у цеви и тада буде погођен рафалом у врат. Тако рањен одведен је у затвор, где је био злостављан и убрзо умро.

Специјална полиција је неуморно мотрила на становнике из улице Принца Павла бр. 26. Стално је трагала за Ђуром Гајићем, чланом Покрајинског комитета СКОЈ-а и Станиславом Сремчевићем, чланом Покрајинског комитета КП за Србију. Најзад им је пошло за руком да им уђу у траг и 15 фебруара у Неготинској улици развила се неравна борба, која се водила око десетак минута, у којој су обојица погинули.⁵⁶

Исто тако, Специјална полиција је успела да 5 октобра 1943 године ухапси Веру Милетић, која је својим доласком у септембру у Београд, покушала да формира Месни комитет Партије и да обнови партиску организацију у Београду. Том приликом ухапшен је и Мирко Парезановић и његова жена Оливера у Ластиној улици број 9, где је Вера Милетић становала. Сутрадан, агенти су успели да ухапсе Василија Буху, организационог секретара Покрајинског комитета КП за Србију у истој кући, где је био дошао на заказани састанак са Вером Милетић.

Специјална полиција је 7 октобра 1943 пронашла склониште у Мокролушкој улици 7. Тада је ухапсила сестре Јованку и Србијанку Букумировић.

Влада Мирковић, који је у то време радио као обавештајац Народноослободилачког покрета у Београду, ухапшен је 11 новембра 1943 године.

У циљу одмазде 9 марта 1943 године стрељано је 48 затвореника из Бањичког логора.

Приликом одвајања затвореника за стрељање Вујковић се иживљавао на разне перверзне и садистичке начине. Тако је једном приликом одвојио уочљиво бремениту Надежду Јанковић из Атенице, код Чачка, која је пред самом раком узвикнула: „Срам вас било, стрељате бремениту жену, и ви сте неки културтрегери!“ На овај њен узвик Немци су се смиловали и издвојили је. Али, Вујковић се није с тим помирио и стално је запиткивао кад ће се породити. Доцније, она је родила ћерчицу Милку, а одмах после порођаја Вујковић ју је онако неопорављену поново послао на стрељање.

У току 1943 године стрељања су се стално настављала. Тако је 7 маја стрељано 37 затвореника из Бањичког логора; 14 маја стрељано је 86 затвореника; 25 маја стрељано је 249 затвореника; 29 јуна стрељано је 40 затвореника; 7 јула стрељано је 230 затвореника; 3 јула стрељано је 64 затвореника; 17 августа стрељано је 43 затвореника; 25 септембра стрељано је 142 затвореника; 1 октобра стрељано је 312 затвореника; 21 октобра стрељано је око 43 затвореника.⁵⁷

Поред ових масовних стрељања, Немци су имали и специјални аутомобил-камион, у величини омањег железничког вагона, који је служио као гасна комора, у који су Немци убацивали људе и успут их угушивали гасом. Ову гасну комору Немци су употребљавали нарочито за Јевреје. Тако угушене истоварали су их и сахрањивали или спаљивали у Јајинцима.

Стрељање затвореника из Бањичког логора није вршено на једном месту. Оно се изводило на све стране по Београду и унутрашњости земље. Нарочито су настојали да стрељају и вешају на оним местима где су извршене неке акције партизана или родољуба.

Слична ситуација била је и у логору

Сл. 14 — Стрељање у Јајинцима.

на Сајмишту. Нарочито у 1943 години са Сајмишта су затвореници одвођени „Марицом“ у околину и тамо стрељани и вешани. За извршене партизанске акције у Срему приликом одмазде, долазио је и шеф полиције из Руме Антун Бауер или Келер из Инђије, и Силд из жупског редарства из Вуковара, да присуствују извршењу казни.

Одабирање логораша за стрељање и вешање најављивало је логорско звоно, које је давало знак да се сви построје. Уз помоћ логорске полиције, поменути зликовци су издвајали логораше и одводили на стрељање или вешање. Приликом одабирања, зликовци су гледали да издвоје млађе људе и оне који би можда преживели муке у логору, а остављали су старце и измучене, који би због своје физичке кондиције ионако умрли у логору. Тако је 1 октобра 1943 године злогласни Зулцер издвојио 20 сељака из села Јакова и ту их одмах

повезао конопцима, натоварио на камион и одвезао у Јаково. Око 4 сата поподне на раскршћу Јакова дочекали су их гестаповци, скинули их са камиона пред кућом Боже Ступара, трговца, ставили су их уза зид, окренуте према црквеној порти и тек тада им саопштили да ће бити стрељани због двојице убијених Шваба из Бечмена. Потом су стрељали десет по десет. Приликом одласка из села минирали су торањ цркве и срушили га.

У то време, почетком 1943 године, појавила се потреба за радном снагом и потреба за слањем што већег броја радника за Немачку. Тако је из логора на Бањици и Сајмишту послат један већи број људи. Приликом одвајања за рад у Немачку, водило се рачуна да логораша буду што способнији за рад. Одвојене су затварали у посебан логор, прекопута Сајмишта, у такозвани логор „Организације ТОТ“. Овај логор имао

је посебну управу под командом команданта Шмита. И у овом логору затвореници су живели под истим условима, као и у логорима на Бањици и на Сајмишту.

Транспортовање логораша на рад у Немачку вршено је композицијама, и то у затвореним сточним вагонима. У сваки вагон стављали су по 50 затвореника. Хранили су их на тај начин, што су на сваки вагон давали по 4—5 хлебова и нешто маргарина. Вагоне су повремено отварали на појединим станицама да би затвореници набављали пијаћу воду и вршили физиолошке потребе. Међутим, како је време било кратко, већина људи остајала је жедна, а физиолошке потребе вршили су у самом вагону, у углу одређеном за ове потребе.

У Бањичком логору као и на Сајмишту жене су биле одвојене у посебне просторије. И оне су живеле под истим условима као и мушкарци. На Сајми-

шту је било обично осам до девет стотина жена. Немци су их користили за плетење чарапа, џемпера и других предмета, и то од вуне прерађене од одећа одузетих од затвореника.

Малтретирање жена превазилази људску машту. Нарочито су мучене млађе жене. Одводили су их у команде и над њима вршили разна перверзна силовања. Купали су их голе и том приликом их тукли, или већ по уобичајеном начину пуштали час топлу, час хладну воду. И жене су одвођене у Немачку на рад и транспортоване на исти начин као и мушкарци. Тако је 1 септембра 1943 године отпремљено 460 жена, већином из Срема у логор Аушвиц. Од ових је остало у животу око стотину, али због мучног живота и злостављања углавном болесне.

*

Још у првој половини 1943 године, немачка команда у Београду, поставила

Сл. 15 — Жртве са Бањице.

је себи у план да изгради пећи за спаљивање лешева постреланих у Бањичком логору и на Сајмишту. Израда плана за ове пећи поверена је била хауптштурмфиреру SS-група Крафту, који је извођење поверио шефу Bauleitung-a, надзорном инжењеру Пеле Херману. Пеле је у августу 1943 године позвао Александра Духанова, који се тада налазио у Царице Милице ул. број 14 и затражио да он изради један предрачун за подизање крематоријума на Сајмишту. Пеле је тражио од Духанова да он поред грађевинских радова изради и предрачун за гвоздене ростове и осталу конструкцију која је била потребна за израду ових пећи. Пеле му је предао и један елаборат фирме Х-Кори из Берлина и саопштио му, да се истој фирми обрати за детаљнија упутства о начину изградње ових пећи. Фирма је доставила цео елаборат у предрачун и као стручњак позвала се на већ изграђене њихове пећи у Дахау и Лублину.

Међутим, до грађења крематоријума у Београду није дошло, јер се Немцима према плану и предрачуну Духанова учинило да је то много скупо и пришли су једноставнијем и јевтинијем спаљивању лешева. Они су одустали од подизања ових пећи, иако је већ био Духанову стигао и материјал и шамот, и то Дунавом. И цигле су биле превучене на Сајмиште. Само нису били одустали од идеје да лешеве побијених лица на сваки начин спале и униште траг својих злочина.

Тако су Немци отпочели 6 новембра 1943 године са спаљивањем лешева стреланих затвореника у Јајинцима, а завршили 2 априла 1944 године. Пуних пет месеци Немци су организовано на овоме радили. Као радну снагу Немци су узимали логораше који су откопавали из јаме лешеве стреланих у Јајинцима и стављали их на камару као што се ређају дрва. Те камаре лешева биле су обично широке 4 метра, дугачке по 7—8 метара и високе 2—3 метра. У једну камару могло је да стане до 700 лешева. Свака оваква ломача била је уздигнута од земље за око пола метра. Доле испод лешева стављене су цепанице дрва, које су биле посуте моторним уљем — ола-

јом. Када је све то било спремљено, тада се потпаљивала ватра.

Са онима, који су вршили ово слагање и спаљивање лешева, нико није могао да има контакта, сем Немаца. Они су после свршеног чина обично ове људе убијали, како би уништили сваки траг. Једино је Момчило Дамјановић из села Врбовца, који је радио на овом спаљивању лешева, успео да жив побегне 29 јануара 1944 године.⁵⁸

Немци су настојали да овај посао што боље организују, па су за превоз лешева правили вагонет колица на шинама. Приликом откопавања лешева из рака било је наређено радницима да обавезно скидају са лешева сваки накит и да им ваде златне зубе.

Док се правила нова ломача лешева, једна је група радила на ископавању лешева и на преношењу, а друга група је прикупљала разне отпатке од одела, који су још постојали и бацали у ватру. Трећа група је растурила пепео изгорелих лешева по пољу. Све оне кости, које нису изгореле на ватри, туцане су и просејаване, и тако уситњене разбациване по пољу у Јајинцима.

Овај рад на спаљивању лешева био је врло тежак, зато што су лешеве заударали, а и мирис печеног меса осећао се у целој околини. При спаљивању лешева често је присуствовао и др Јунг који се сматрао као најбољи специјалиста у овоме. Није искључено да је углавном под његовим руководством и вршена цела ова процедура. Доктор Јунг је једном приликом зграбио једног младића, који је радио на спаљивању лешева и покушао да га лопатом одбаци на ломачу. Али, тај се младић отимао и успео да скочи са лопате. Тада је др Јунг наредио младићу да скине капу и легне на земљу потрбушке и заповедио нареднику Тегману да га убије. Овај га је гађањем у потиљак убио, а затим га бацио на ломачу.

Према исказу преживелог очевидца Момчило Дамјановића сматра се да је за тих пет месеци спаљено око 68.000 лешева, а да је остало неспаљено око 1.400 и то: у једној јами 1.200, а у друге две по 100 лешева. Сличним исказом ово је потврдио и Душан Дрча.⁵⁹

Крајем марта 1944 године логор на Сајмишту се расформирано и сви преостали затвореници у њему пребачени су у логор на Бањици, који је транспортовањем у Немачку и стрељањима донекле био испражњен.

Спаљивањем лешева стрељаних логораша са Бањице непријатељ је гледао да уништи сваки траг својих злочина, тако да се није могло тачно утврдити колико је људи из логора на Сајмишту и на Бањици стрељано, и то нарочито зато, што је непријатељ поред спаљивања лешева настојао да поједине групе стреља на разним местима ван града Београда, и што је гледао, на крају, да уништи постојеће књиге са евиденцијама, које су водиле управе по логорима. Претпоставља се да је кроз логор на Сајмишту, према прикупљеним подацима Комисије за ратне злочине прошло око 90.000 лица и да је од тога стрељано око 40.000.⁶⁰

Кроз логор на Бањици је прошао још већи број људи. Рачуна се — да тај број износи преко 100.000 лица, а да је од тога стрељано око 80.000.⁶¹

Према прикупљеним подацима стрељано је, помрло и лишено слободе 839 Цигана из Београда и околине.⁶²

Интересантни су подаци делимично преостале логорске архиве са Бањице, која није била уништена за 3.849 стрељаних. Из тих података се види, да је према полу мушких стрељано 3.420, а женских 429 жртава. Даље се види да је према годинама старости стрељано:

до 7 година	22 детета
од 7—14 г.	26 "
од 14—17 г.	76 "
од 17—21 г.	564 лица
од 21—35 г.	1.703 "
од 35—50 г.	1.074 "
и преко 50 г.	348 "

По занимању било је стрељаних:

земљорадника	1.414
занатлија	631
радника	305
студената	71
ученика	125
чиновника	385
војних лица	125
свештених лица	15

правника	45
лекара	18
инжењера	33
професора	12
трговаца	208
слободних професија	202
домаћица	226
без занимања	36

Из ових података се види и ко је све упућивао затворенике у логор:

Немачке SS-групе	2.392
Немачка војска	105
Управа града Београда	977
Кривична полиција	93
Српски оружани одреди	141
Среска начелства и полицијска претстојништва	241

У току зиме 1943/44 године Немци нису изводили логорске затворенике на масовно стрељање ван логора, све до 27 априла 1944 године, а отада, па до 2 октобра 1944 године, то јест, до расформирања логора на Бањици, свакодневно су вршена стрељања у самом логору.

По директиви немачке команде, управа логора није имала никаквог обзира према женама и деци. Тако је 7 септембра 1944 године стрељана докторка Мишић, лекар из Лознице, са ћерком Вером од 4 године и сином Верољубом од 6 месеци. А нешто раније њеног мужа су извели из логора. За његову судбину се више није ништа сазнало.

Истог дана, 7 септембра, стрељано је још 14 женских затвореница: Вера Милетић, Оливера Парезановић, Дана Лончарев, Ирена Богдановић, Љубица Илић, Србијанка Букумировић, Јованка Невајдић, Анка Тешић, Љубица Жужек, Невенка Лабић, Вера Соколов, Стана Михајловић, Јелица Лекић и Вера Милутиновић.⁶³

А 8 септембра 1944 године, из логора на Бањици стрељани су Милутин и Ратко Благојевић, који су били закупци стана у Крајинској улици број 24 за потребе Партије.⁶⁴

Нарочито је интересантан случај, који се одиграо 11 септембра 1944 годи-

не у логору на Бањици, када су Кригер, Чарапић, Радован и Жлица дошли у женску затвореничку собу број 38 и прозвали следеће затворенице: Миру Јовановић-Јазу, Јованку Богдановић, Паулу Јурек, Радмилу Шнајдер, Славицу Петровић, Милијану Прокић, Виду Радојковић, Дубравку Бјелић, Олгу Вучковић, Олгу Милутиновић, Зору Обрадовић-Илић, Коку Парента, Анкицу Јандријевић, Даринку Руман, Војку Опанчина, Наду Мајсторовић, Радмилу Рајковић, Дару Радовановић, Лидију Шупут, Добрилу Арсенијевић, Веселинку Лазовић, Милку Тонајић и још три другарице.⁶⁵

По упаду полицајаца и агената затворенице су осетиле шта их чека, и одмах су почеле да избацују пароле: „Живела Комунистичка партија!“, „Живела Народноослободилачка војска!“. Приликом изласка из собе затворенице су физички нападе на Кригера, Чарапића и остале полицајце. Кригера су чак обориле, и тако се у ходнику развила борба између голоруких затвореница и наоружаних полицајаца и кључара, који су убрзо почели да пуцају из револвера у затворенице, док су други гвозденим полугама од врата ударали где су стигли, тако да се Види Радојковић просуо мозак по ходнику, јер су јој агенти размрסקали главу.

И поред овог злостављања, и кад су полицајци успели да савладају затворенице и поведу на губилиште, оне су непрестано извикивале пароле и ишле дигнуте главе, све док нису пале стрељане. Нарочито су се одважношћу и смелошћу истицале Зора Обрадовић и доктор Олга Милутиновић.

*

Поред трагања Гестапоа и Специјалне полиције и њихових настојања да се угуши сваки отпор Београђана, они у томе нису успели. Тако 8 марта једна група илегалца убила је Милоша Масаловића, шефа Недићевог кабинета. Затим, 9 јула једна група београдских ударника убила је Милана Дамњановића, агента Управе града Београда.⁶⁶

Специјална полиција Управе града свим силама настојала је да уђе у траг

подземном раду Комунистичке партије Београда и успела је да 28 јула у Крајинској улици 24 открије илегалну штампарију Централног комитета Комунистичке партије Југославије. Том приликом Слободан Јовић и Бранко Ђоновић извршили су самоубиство, да не би живи пали непријатељу у руке.⁶⁷

Најзад, 3 септембра 1944 године Недићева влада одржала је тајну седницу, на којој је Недић упознао своје чланове владе са одлуком немачког команданта за Југоисток да све функције владе преузме немачка војна власт. Истог дана, после одржане седнице, цела влада на челу са Недићем, побегла је из Београда специјалним возом за Немачку.⁶⁸

*

У току септембра 1944 године непријатељске снаге су се повлачиле кроз Београд у правцу севера и северозапада. Београђани су у то време били у великој неизвесности, да ли ће Немци без борбе да напусте Београд, или ће га бранити. Та неизвесност је трајала читавог септембра. На основу рушилачко-варварског уништавања појединих зграда, које су Немци вршили по Београду тих задњих дана, уочи ослобођења, претпостављало се да ће Немци напустити Београд, нарочито што су велики број саобраћајних постројења, дуж пруга Дунава и Саве — разне дизалице и телефонски стубови били већ порушени. Затим уништили су и Панчевачки мост, велики број вагона који су бачени у Дунав, све пруге главне железничке станице и оба железничка моста, све до Топчидера и Раковице. Једино је био остављен мост на Сави. Тих дана грађани Београда нису се кретали улицама, јер су их Немци без милости пљачкали, скидали са њих ципеле, чизме, капуте и друге ствари од вредности.

У тој неизвесности Београђани су се налазили све до оног дана, када су се велике непријатељске формације појавиле у Београду из Срема, одакле су у густим колонама журно пристизале. Тада се већ могло закључити да се непријатељ спрема да пружи отпор. То се видело по распоређивању непријатељ-

ских јединица по самом граду, које су имале задатак, да поред борбе са ослободилачким снагама, руше и сам Београд.

Рушење Београда углавном је било усмерено на јавне зграде: У току борби страдале су многе: оштећен је Београдски универзитет, Коларчев народни универзитет, Прва мушка гимназија у Цара Душана улици, Бачка трпеза на Ташмајдану, Стари двор, данас Извршно веће, Берза рада, нова зграда Министарства грађевина у Немањиној улици, Друга женска гимназија у улици Народног фронта, Руски дом у истој улици, Санаторијум др Живковића, Министарство финансија у улици Милоша Великог бр. 12. Поред ових јавних страдао је и велики број зграда на савској и дунавској падини града, на Чукарици, Сењаку и у центру града, као и око Калемегдана. Број оштећених зграда у борбама око Београда 1944 године био је врло велики. Спаљено је и потпуно изгорело 40, а 28 делимично. Минирањем је потпуно порушено 19, а делимично 13 зграда. Износ штете на наведеним објектима у динарској вредности од 5 априла 1941 године износи 1.113.989.069 динара.

И пљачке нису биле мале. Из Народне банке изнето је 3.337.720.000 динара, а износ штете на саобраћајним објектима износио је 511.943.057 динара. Укупно причињена штета износила је 4.963.652.126 динара у предратној вредности.⁶⁹ Поред овога, учињена је штета и на Физичком заводу Универзитета, која је процењена у златним динарима на 876.000 динара.

Нарочито је карактеристично и за осуду што су Немци приликом уништавања ових зграда по Београду вршили и разне пљачке и убијања становништва по зградама. Тако су упали у кућу у Гусинској улици број 2, која је била настрадала 15 октобра приликом бомбардовања великог млина „Авала“. У кући су затекли Лазарку Антонић, која је доводила у ред своје ствари после оштећења куће. Подивљали Немци су почели да пуцају. Лазарка је вриснула и пала на под погођена метком. Била је само рањена. Свог сина Душана нашла

је неповређеног, али је њен муж лежао непомичан у крви, мртав.

Тако су исто Немци упали у кућу у Васиной улици број 22, на дан 18 октобра. Укућани су се налазили са својим суседима у подруму куће. Око један сат попоноћи чули су изнад себе лупу и шкрипање колица. Неколико одважнијих отворили су подрум и тог момента обасјао их је снап светлости из батеријске лампе. Угледали су немачке војнике. Држали су наперене машинке и натерили их да се врате у подрум. Немци су минирали целу кућу и бацили је у ваздух, заједно са њеним становницима. Том приликом изгинули су сви који су били у подруму, а то су: Божа Благојевић, професор, стар 40 година; Љерка Благојевић, професор, стара 33 године; Божидар Благојевић, стар 6 година; Десанка Благојевић, професор, стара 43 године; Драгица Алексић, кројачица, стара 20 година; Ана Башић, чиновник, Поштанске штедионице, стара 26 година; Нада Дукић, приватни чиновник, стара 23 године; Валентина Новаковић, приватни чиновник, стара 26 година; Ђорђе Новаковић, ученик, стар 15 година; Радмила Кузмановић, домаћица, стара 32 године; Марта Рула, домаћица, стара 49 година; Грета Рајаковић, домаћица, стара 28 година; Ива Петрић, приватни чиновник; Ана Петрић, домаћица; Вида Ебнер, приватни чиновник, стара 44 године; Јанко Дир, настојник зграде; Марија Дир, домаћица; Звонко Дир, машинбравар, стар 17 година; Јелена Бобић, домаћица, стара 44 година; Илија Бобић, кројач, стар 20 година.⁷⁰

У суседном подруму исто тако минираним налазила се једна група од 9 лица—грађана Београда. Међутим, приликом експлозије мине из куће броја 22, прекинут је фитиљ, тако да до експлозије у суседном подруму није дошло. Немци су били избезумљени, јер се нису надали да ће Народноослободилачка војска тако брзо продрети у град и нису могли да стигну да учине све предвиђене злочине по Београду. А да су они намеравали да се становништву града освете, то су сви Београђани знали, јер су немачки војници још много раније

Сл. 16 — Повлачење непријатеља из Београда.

изјављивали да ако дође до њиховог повлачења све ће побити. Међутим, за овакав план нису имали времена. Морали су на брзину да раде и рушили су и уништавали само оно што је било на домаку руке. И у тој хитњи многи

немачки војници нису стигли да се извуку из града, већ су се пресвлачили у цивилна одела и крили по граду или околини. Наша Народно-ослободилачка војска је ослободила грађане Београда и овога зла.

НАПОМЕНЕ

¹ Симовићева влада образована је у ноћи између 26 и 27 марта 1941 године, а после капитулације Југославије побегла је у Енглеску.

² Архив Централног комитета СКС, докуменат бр. 12963.

³ *Ново Време*, 16 маја 1941 године.

⁴ Драги Јовановић, осуђен је на смрт од Војног суда ЈНА 1945 године.

⁵ Наредба немачке команде о предаји оружја издата је 14. IV. 1941. године.

⁶ *Ново Време*, 3 јуна 1941 године.

⁷ *Ново Време*, 3 јуна 1941 године.

⁸ *Ново Време*, 23 априла 1942 године — „Напори за сређивање прилика у Београду после рата“, говор претседника Београдске општине Драгог Јовановића.

⁹ *Ново Време*, 5 септембра 1943 године. „Вредност купона за хлеб — за недељу од 5 до 10 овог месеца вреде купони за хлеб број 37 и на фиксни и слободни истог броја издаје

се 1 килограм хлеба или 750 грама брашна“.

¹⁰ *Ново Време*, 7 септембра 1943 године. „Издавање шећера и соли грађанству по купонима број 37 и 38 — Дирекција за исхрану извештава потрошаче, да ће колонијал почевши од 9 овог месеца издавати наредно следовање шећера и соли. Подизање шећера и соли вршиће се на основу купона број 37 и 38 и то: 250 грама шећера и 375 грама соли. Шећер и со по горњим купонима издаваће се закључно до 18 овог месеца, тј. дотле док траје важност наведених купона, те се скреће пажња потрошачима да на време изузму.“

¹¹ *Ново Време*, 4 септембар 1943 године. „Вредност купона за месо и зејтин. У недељу од 5 до 11 септембра ове године купон за маст и зејтин имаће следећу вредност у Београду: купон за месо број 37 укупно код месара 100 грама меса, или 200 грама сира; у ресторану 100 грама, купон за маст (зејтин) број 37 укупно у ресторану 18 грама“.

¹² Подаци узети из докумената личне архиве Љубомира Нинића.

¹³ Подаци узети из личне архиве Љубомира Нинића.

¹⁴ Бождар Бећаревић, осуђен на смрт 1948 године.

¹⁵ Архив Централног комитета СКС, докуменат бр. 13828.

¹⁶ *Ново Време*, 6 јун 1941 године.

¹⁷ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

¹⁸ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

¹⁹ *Ново Време*, 19 август 1941 године.

²⁰ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12965.

²¹ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12965.

²² Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12965.

²³ Schutzstafeln — заштитни одреди.

²⁴ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

²⁵ *Ново Време*, 30 августа 1941 године.

²⁶ Ђура Стругар, рођен 9. V. 1912 године у Горњем Цеклину, Ријека Црнојевића, Цетиње, Црна Гора. Члан КПЈ од 1933 године. У НОБ ступио 1941. Убијен 1941 године у Београду. За народног хероја проглашен 9. V. 1945 године.

²⁷ *Ново Време*, 4 септембар 1941 године.

²⁸ *Ново Време*, 4 септембар 1941 године.

²⁹ *Ново Време*, 27 септембар 1941 године.

³⁰ *Ново Време*, 1 октобар 1941 године.

³¹ Централни комитет Савеза комунистичке омладине Југославије.

³² *Ново Време*, 18 октобар 1941 године.

³³ *Ново Време*, 4 новембар 1941 године.

³⁴ *Ново Време*, 6 новембар 1941 године.

³⁵ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12965.

³⁶ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

³⁷ Архив Покрајинског комитета СКС за Војводину, докуменат број 527.

³⁸ Архив Покрајинског комитета СКС за Војводину, докуменат број 527.

³⁹ Архив Покрајинског комитета СКС за Војводину, докуменат број 527.

⁴⁰ Архив Покрајинског комитета СКС за Војводину, докуменат број 527.

⁴¹ Вукица Митровић, рођена 28. XII. 1912 године, у Светом Стефану, Бар, Црна Гора. Текстилна радница. Члан КПЈ од 1933 године. У НОБ ступила 1941 године. Убијена крајем 1941 године у затвору у Београду. За народног хероја проглашена 9. V. 1945 године.

⁴² Месни комитет Комунистичке партије Београда.

⁴³ Покрајински комитет Комунистичке партије за Србију.

⁴⁴ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

⁴⁵ Архив Централног комитета СКС, докуменат бр. 13828.

⁴⁶ *Ново Време*, 12 фебруар 1942 године.

⁴⁷ Ђетковић Јелена, рођена 1916 године на Цетињу, Црна Гора. Радница. Члан КПЈ од 1936 године. У НОБ ступила 1941. Стрељана 15. V. 1942 године у Београду. За народног хероја проглашена 5. VII. 1952 године.

⁴⁸ Олга Петров, рођена 1921 године у Баранди, Панчево, Србија. Учитељица. Члан КПЈ од јуна 1940 године. У НОБ ступила 1941. Стрељана 9. V. 1942 године на Бањици. За народног хероја проглашена 27. XI. 1953 год.

⁴⁹ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

⁵⁰ *Ново Време*, 25 марта 1942 године.

⁵¹ *Ново Време*, 24 августа 1942 године.

⁵² *Ново Време*, 21 септембра 1942 године.

⁵³ Јанко Лисјак, рођен 9. II. 1914 године у Шагудовцу, Доња Стубица, Хрватска. Радник. Члан КПЈ од 1935 године. У НОБ ступио 1941. Убијен 26. I. 1943 у Београду. За народног хероја проглашен 5. VII. 1952 године.

⁵⁴ Станислав Сремчевић, рођен 1919 године у селу Гунцати, Кнић, Крагујевац, Србија. Металски радник. Члан КПЈ од 1936. У НОБ ступио 1941. Погинуо 15. II. 1943 у Београду. За народног хероја проглашен 5. VII. 1951 године.

⁵⁵ Томић Мирко, рођен 1904 године у селу Парцане, Крушевац, Србија. Правник. Члан КПЈ од 1932. У НОБ ступио 1941. Погинуо 18. I. 1943 године у Београду. За народног хероја проглашен 6. VII. 1945 године.

⁵⁶ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

⁵⁷ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

⁵⁸ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 11380.

⁵⁹ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 11380.

⁶⁰ Архив Покрајинског комитета Савеза комуниста за Војводину, докуменат број 527.

⁶¹ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12965.

⁶² Архив Централног комитета СКС, докуменат број 11368.

⁶³ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 11376.

⁶⁴ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 11376.

⁶⁵ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 11376.

⁶⁶ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

⁶⁷ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

а) Слободан Јовић, рођен 17. IV. 1918 у Кучеву, Пожаревац, Србија. Словослагач. Члан КПЈ од пре рата. У НОВ ступио 1941. Убио се 28 јула 1944 у Београду да не би жив пао у руке непријатеља. За народног хероја проглашен 30. X. 1946 године.

б) Бранко Ђоновић, рођен 25. VIII. 1916 у селу Томићи, Бар, Црна Гора. Штампарски машиниста. Члан КПЈ од пре рата. У НОВ ступио 1941. Убио се 28 јула 1944 године у Београду да не би жив пао у руке непријатеља. За народног хероја проглашен 30. X. 1946 год.

⁶⁸ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 13828.

⁶⁹ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12963.

⁷⁰ Архив Централног комитета СКС, докуменат број 12963.

Стеван Боднарлов: Затвореници, скица из Бањичког логора 1942 године.

Stevan Bodnarov: Prisonniers du camp de Banjica en 1942.

LA TERREUR À BELGRADE PENDANT LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

S. ZORKIĆ

Le 6 avril 1941, l'Allemagne de Hitler attaqua la Yougoslavie. Les Belgradois furent étonnés de voir les grosses escadrilles allemandes bombarder et infliger de lourds dommages à leur ville.

Selon les données dont on dispose, on compte 672 maisons complètement rasées lors de ce bombardement, tandis que 1.601 sont fortement endommagées et 6.829 le sont moins gravement. Ce bombardement fit 20.311 victimes et 2.271 Belgradois y furent tués.

Lors de l'arrivée des Allemands à Belgrade, on commença à organiser une administration civile pour la Serbie avec des commissaires pour les différentes régions, mais dès le 18 mai ils organisent le département de l'Administration Urbaine de Belgrade et la mettent entre les mains de Dragi Jovanović.

Chaque jour la commandantur allemande émettait des ordonnances. C'est ainsi que le 3 juin elle interdit d'écouter les informations de la radio et le même jour encore elle oblige les Juifs et les Tziganes à porter un signe et définit leurs droits. Dès leur arrivée à Belgrade, les autorités allemandes se mettent à contrôler le ravitaillement de la ville en instituant des cartes de rationnement délivrées par la Direction du Ravitaillement. Ces rations étaient minimales. C'est ainsi que pendant l'année 1941 il a été distribué, par habitant, 225 grammes de farine par jour, 1.350 grammes de sucre par mois et, au cours des années suivantes de l'occupation les Belgradois virent ces rations réduites à 107 grammes de farine par jour et 500 grammes de sucre par mois; la ration de viande était de 100 grammes par semaine, celle de graisse de 18 grammes par semaine, celle de savon de 160 grammes par mois et celle de vinaigre de 250 grammes par mois également.

Pour faire exécuter les ordonnances des autorités d'occupation, il fut formé le 23 juin 1941, dans le cadre de l'Administration Urbaine, la Police Spéciale commandée par Božidar Bećarević. La tâche de cette police était de découvrir les communistes et

les partisans de la Lutte de Libération Nationale, ce à quoi elle réussit souvent, par l'intermédiaire notamment de provocateurs. Par le moyen des coups, des tortures, des meurtres dans les prisons des exécutions massives et des pendaisons publiques, ses agents essaient de briser la résistance des Belgradois, sans y parvenir cependant. Chaque jour, en effet, les membres du Parti Communiste de Yougoslavie et les patriotes du Mouvement de Libération Nationale effectuaient des opérations de diversion dans la ville, en mettant le feu aux paquets de journaux, aux voitures et aux camions, en tuant des agents, etc... Dès le mois de juillet 1941 Belgrade comptait 150 groupes de choc destinés à effectuer diverses actions de résistance.

A côté de la Police Spéciale, les Allemands organisèrent en juin 1941 le camp de concentration de Banjica puis, en automne, celui de la Foire, tous deux ayant leur propre direction. Celui de Banjica était entre les mains du membre de la Gestapo Friedrich, puis de von Beker. Le chef du camp de Banjica était Svetozar Vujković, chargé du règlement à l'intérieur du camp. Pour chaque action opérée par les communistes et les patriotes, les Allemands fusillaient quelques internés de Banjica. Ainsi entre la formation de ce camp et le 3 octobre 1944, date de sa libération, il fut fusillé près de 80.000 internés et il y a passé plus de 100.000 patriotes.

Pour faire disparaître toute trace de leurs brutalités, les Allemands commencent en novembre 1943 à brûler tous les cadavres des fusillés à Jajinci.

Le commandant du camp de la Foire était Beker. D'automne 1941 jusqu'au printemps 1942 on y interne les Juifs, puis on y amène des partisans de la Libération Nationale de Lika, Kordun et du Srem. La capacité du camp était de 10.000 personnes. Pour les opérations des patriotes dans le Srem, les Allemands se vengent sur les internés de ce camp, souvent en emmenant un groupe de prisonniers sur les lieux de l'opération en question et en les fusillant ou en les pendant sur place.

On compte que 7.000 Juifs et 40.000 patriotes de ce camp ont été fusillés et qu'il y en est passé 90.000.

La vie des internés était très dure, la nourriture très mauvaise, les conditions hygiéniques insupportables. Les internés étaient frappés à tout instant à tel point, parfois, qu'ils mouraient sous les coups.

Il y passa également 839 Tziganes de Belgrade et des environs qui furent presque tous fusillés; très peu d'entre eux survécurent.

A mesure qu'on amenait de nouveaux prisonniers, il fallait faire de la place. La solution consistait soit à fusiller des internés, soit à en envoyer un nombre considérable en Allemagne pour travailler. Ces derniers devaient être sains et jeunes.

Le moral des internés était toujours à la hauteur. Il arrivait souvent qu'ils allaient à la mort en chantant et en criant «Vive le Parti Communiste», «Vive la Libération Nationale» et «A bas le fascisme».

A la veille de la libération, le 11 septembre 1944, un groupe de femmes se rendant à l'exécution attaqua Krieger, Čarapić et quelques autres et crièrent des slogans jusqu'au moment de mourir.

Les Allemands cherchaient à épuiser au possible les Belgradois pendant toute l'occupation et, pour mieux pouvoir les contrôler, ils instituèrent le travail obligatoire. Dès le 17 décembre 1941, ils instituent, en effet, le «Service National du Travail».

La plus grande pression exercée sur les Belgradois par le moyen de ce service du travail eut lieu en 1943 et 1944. Chaque jour la presse annonçait les personnes de tel ou tel âge qui devaient se présenter pour aller travailler. Ce service durait trois mois pour chaque Belgradois, sauf les malades. Les premiers jours, ce service comprenait des personnes d'âges différents, mais dès 1943 il prend toutes les personnes nées entre 1903 et 1922.

En quittant la ville en octobre 1944, les Allemands firent autant de dégâts que possible.

C'est ainsi qu'ont été endommagés: l'Université, l'Université Populaire de Kolarac, Le Lycée I de garçons, le Réfectoire des Écoliers, le Vieux Palais, la Bourse du

Travail, le Ministère de la Construction, le Lycée II de jeunes filles, le Foyer Russe, le Sanatorium Dr. Živković, le Ministère des Finances et un grand nombre de maisons sur les flancs de la ville, à Čukarica, Senjak, et Kalemegdan. L'ensemble des bâtiments endommagés au cours de la libération est de 140, plus 40 maisons incendiées et 28 brûlées en partie, 19 maisons minées et détruites complètement et 13 en partie.

L'ensemble des dégâts depuis le 6 avril 1941 se monte à 1.113.989.066 dinars.

En outre les Allemands volèrent à la Banque Nationale 3.337.720.000 dinars; les dégâts sur les moyens de communications se chiffrent à 511.943.057 dinars, soit, au total, 4.963.652.126 dinars valeur avant-guerre.

En outre, les seuls dégâts de l'Institut de Physique de l'Université se chiffrent à 876.000 dinars-or.

Il faut encore dire qu'en démolissant ces maisons, les Allemands les ont souvent pillées et tué leurs habitants.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Ruines après le bombardement allemand de Belgrade, 6 avril 1941.
- Fig. 2 — Bombardement de Belgrade, le 6 avril 1941. Rues Majke Jevrosime et Dobračina.
- Fig. 3 — Les sucreries de Čukarica après le bombardement du 6 avril 1941.
- Fig. 4 — L'Industrie textile «Beograd» après le bombardement du 6 avril 1941.
- Fig. 5 — L'Industrie textile «Beograd» après le bombardement du 6 avril 1941.
- Fig. 6 — Victimes du bombardement allemand du 6 avril 1941.
- Fig. 7 — Victimes du bombardement allemand du 6 avril 1941.
- Fig. 8 — Le Dr. Micić et son fils.
- Fig. 9 — Les Juifs dégagent les ruines après le bombardement du 6 avril 1941.
- Fig. 10 — Trou d'ouverture d'une cellule de la Police Spéciale.
- Fig. 11 — Banjica, entrée du camp.
- Fig. 12 — Arrivée d'internés au camp de la Foire.
- Fig. 13 — Le camp de la Foire.
- Fig. 14 — Exécutions à Jajinci.
- Fig. 15 — Victimes de Banjica.
- Fig. 16 — La retraite des ennemis de Belgrade.

Ђорђе Андрејевић-Кун: Стрељање. — Djordje Andrejević-Kun: Fusillage.